

TÜRK

2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 26, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: **19.08.2021**

Kabul Tarihi / Date of Accepted: **27.09.2021**

Sayfa / Page: 141-170

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Özlem Tegün

Doktora Öğrencisi Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili
ABD

ozlemtegun@kocaeli.edu.tr

DEDE KORKUT'TA GIYİM KUŞAM BÜRÜNME FİİLLERİ *

Öz

“Dede Korkut Kitabı”, Oğuz Türklerinin hayatını Türk diliyle aktaran, dolayısıyla hem dil hem de kültür tarihi ile ilgilenen farklı disiplinlerin çalışmalarına kaynaklık etmiş, maddî kültür öğelerimizden olan çeşitli giyim kuşam unsurlarını aktarması bakımından da incelenmeye değer bulunmuş metinlerimizdendir. Bu giyim kuşam isimlerinin çeşitli fiillerle birlikte kullanıldıkları; iş, oluş, kılış ve hareket bildiren fiillerin de bu isimlerle var oldukları muhakkaktır. Amacımız, bu fiilleri tespit etmek ve kullanımları ile ilgili bir değerlendirme yapmaktır. Bu çalışmada, Dede Korkut Kitabı'nda geçen ve genel manada “giyinme”yi, “bir kıyafet içine girme”yi anlatan fiiller, metindeki cümlelerle tanımlanarak alfabetik düzen içinde sıralanmış, fiillerin gelişimleriyle ilgili bilgi de verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dede Korkut, Giyim Kuşam, Bürünmek, Giyinmek, Fiil.

THE VERBS MEANING TO WEAR, TO WRAP IN DEDE KORKUT

Abstract

“The Book of Dede Korkut” is one of our texts that conveys the life of the Oghuz Turks in Turkish language, thus being a source for the studies of different disciplines dealing with both language and cultural history. Accordingly, it is worthy to be examined in terms of including various clothing

* Bu çalışma "Tarihi Türk Şivelerinde Giyim Kuşam Kelimeleri" isimli, hazırlamakta olduğum doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

elements that are among material culture. These clothing names are used with various verbs; It is certain that verbs denoting action, happening and movement are used together with these nouns. The aim of this paper is to identify these verbs and to make an assessment of their usage. In the study, the verbs in the Book of Dede Korkut, describing in general terms "dressing" and "putting on a dress", are listed in alphabetical order by sample the sentences in the text, and information about the etymological development of the verbs is also provided.

Key Words: The Book of Dede Korkut, clothing, wrapping up, wearing, verb.

Giriş

Başlangıçtaki işlevi insan vücudunu korumak olan giysiler, zamanla ait oldukları toplumun kültürel değerlerini, o toplumun yaşayışıyla ilgili değişiklik ve birikimleri yansıtan, gösteren öğelerden biri haline gelmiştir.

İlk olarak Orta Asya coğrafyasında varlık gösteren Türklerin coğrafya ve hayat değiştirdikçe, bu değişime paralel olarak giyim kuşam öğelerinin de değiştiği, çeşitlendiği, zenginleştiği bugüne kadar yapılmış pek çok çalışma ile ortaya konmuştur.¹ Bu çeşitliliğe sahip olan Türk boylarından biri de şüphesiz Oğuzlardır.²

Oğuz Türklerinin mirası ve çalışmamızın kaynağı olan Dede Korkut Kitabı, 16.yüzyılın ilk yarısında yazıya aktarılmıştır. Dresden (Kitāb-ı Dedem Korkut alâ-Lisān-ı Tāife-i Oğuzān) ve

¹ Bu alanda yapılan çalışmalardan birkaçı şunlardır: "Baykara,T. (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını sayı:252", "Karaağaç, G. (1998). *Türkçenin Komşu Dillere Verdiği Giyim Kuşam Kültürüyle İlgili Kelimeler*. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi (5)", "Sevin, N. (1973). *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*. İstanbul", "Ögel,B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş* V.cilt. İstanbul", "Önder, M. (1973). *Selçuklu Dönemi Kadın Başlıkları*. *Türk Etnografya Dergisi*, XIII, 1-8.", "Ayhan,F. (2013). Türk Giyim Kültüründe Pantolon. *Akademik Bakış Dergisi*, 39, 1-21.", "Tek, R. (2016). *Divânı Lugâti't-Türk'te Giyim Kuşam Kültürü İle İlgili Kelimeler*. JASS, 261-271."

² Oğuzların tarihî seyrine baktığımızda, ilk olarak Selenga Irmağı-Ötüken bölgesinde mukim oldukları görülmektedir. "6.asırdan itibaren Gök-Türk hâkanlığında toplanmış Türk kabilelerinden bir kısmı, 630'dan başlayan fetret devresinde, diğer birçok Türk boyları gibi, kendi aralarında birlik kurarak, Tola-Selenga ırmakları bölgesinde Dokuz-Oğuz 'kağanlığı'nı meydana getirmişlerdi. 682 yılında İltiş tarafından mağlup edilen Oğuzlar (İnekler gölü savaşı) bu durumda idi ve muharebede ölen Oğuz devleti başkanı *Baz Kagan*'ın balbalı, sonra, İltiş Kagan'ın mezarına dikilmişti." (Kafesoğlu, 2017, s. 144-145) Kafesoğlu, sözlerinin devamında, Oğuzların, Göktürk Hanedanlığını meydana getiren topluluk olduğunu da ifade eder. Uygur Hakanlığı döneminde, Moyen-Çor, Oğuzları Selenga ve Burgu'da mağlup eder ve Oğuzlar Selenga'yı geçerek çekilirler. Bundan sonra, anayurt bölgesindeki 'Oğuz' topluluğu hakkında fazla bilgi yoktur. Herhâlde batı yönünde geniş ölçüde bir göç hareketi bahis konusudur. (...) Bu göçün 9.asırdan önce vuku bulmuş olması lâzımgeldiği ileri sürülmektedir. Oğuzlar, Sir-Derya (Seyhun) boyunda 9.asrın 2.çeyreğinden beri oturmakta idiler." bilgisini verir. "X. yüzyılda, Türk dünyasını temsil eden büyük Türk topluluklarından biri de Oğuz Türkleri idi. Bu yüzyılda Oğuzların Hazar denizi ile Seyhun (İnci/Sir Derya) nehrinin orta yatakları arasındaki sahada bağımsız bir devletleri vardı. Bu dönemlerde Seyhun Nehri'nin kuzeyindeki bölgelere 'Oğuz Bozkırı' denmekteydi." (Koca, 2014, s.529) "1000 yıllarına doğru Oğuz Yabgu Devleti yıkıldı. (...) Yabgu Devleti'nin çöküşü üzerine, Oğuzlardan kalabalık bir kısım Karadeniz'in kuzeyinden batıya göçmüş, diğer bir kısım Cend bölgesine, oradan da Horasan'a ve Anadolu'ya yönelmiştir (Selçuklular)." (Kafesoğlu 2017: 148)

Vatikan (Hikâyet-i Oğuznâme Kazan Beg ve Gayrı) olmak üzere iki nüshası olan metin, Eski Oğuz Türkçesi dönemine ait eserlerden biridir. Eserin sadece ait olduğu dönem için değil, Türk dili tarihi açısından da önemini ifade etmek üzere, Ercilasun şunları söyler: “Yalnız Eski Oğuz Türkçesinin değil bütün Türk dil ve edebiyatının en büyük eseri olan Dede Korkut Kitabı, Oğuzname’den kopup Anadolu ve Azerbaycan bölgelerinde sözlü olarak yaşarken 13.-15.yüzyıllarda, elimizde bulunan “form”una ulaşmış ve bu son biçiminde iken 12 boy hâlinde yazıya geçirilmiştir.” (Ercilasun 2010: 451).

Eserde, Oğuz ağzı kullanılmıştır. Önceleri sadece konuşma dili olarak kullanılan bu ağız³, Anadolu ve Azerbaycan sahalarında, 13.yüzyıl itibariyle yazı dili olarak da kullanılmaya başlamıştır. “Eski Anadolu Türkçesi veya Eski Oğuz Türkçesi olarak adlandırılan bu dönem XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Oğuz Türklerinin kendi ağız özellikleri temelinde kurup geliştirdikleri yazı dilidir. Türkçenin batı kolunu oluşturan bu sahada Oğuz Türklerinin XI. yüzyıldan itibaren görünmeye başladığı bilinmektedir.” (Türk vd. 2011: 10).

Selenga Irmağı-Ötüken bölgesinde başlayan, sonrasında Anadolu’ya kadar uzanan yolculuk, Oğuzlar için, şüphesiz, çeşitli coğrafyalardan geçişi de içine alan bir yolculuk olmuştur. Oğuzların hayatında görülen bu coğrafya çeşitliliği, “Dede Korkut” a da yansımış, hikâyelere bu coğrafyalara göre değişen giyim kuşam unsurları da kaydedilmiştir. Börk, çenber, gecelik, külah, çuha, gömlek, paşamak, sokman, dizcek, kaftan... bu unsurlardan sadece birkaçıdır.

Gerek giyim kuşam öğelerinin gerekse dil özelliklerinin çeşitliliği doğrultusunda Dede Korkut Kitabı’nda bir kıyafete bürünmeyi anlatan on yedi farklı fiil tespit ettik. Bu fiilleri metinden aldığımız cümlelerle tanımlayarak fiillerin gelişimlerini de göstermeye çalıştık. Bu gelişimi işaret ederken bahse konu fiillerin Dede Korkut Kitabı’ndaki anlamıyla ve aynı kökten geliştiğini belirlediğimiz kullanımlarını Yazıtlar’dan itibaren, tespit edebildiğimiz ölçüde, göstererek bu fiilleri Türk dilinin tarihî seyri içinde aktarmaya çalıştık.

Çalışmamızda, Sadettin Özçelik tarafından hazırlanan “Dede Korkut: Dresden Nüshası: Giriş, Notlar” “Dede Korkut: Dresden Nüshası: Metin, Dizin” adlı çalışmadaki metin ve dizin esas alınmıştır.

Giyim Kuşam Bürünme Fiileri

³ “Hiç şüphesiz Oğuzlar, Seyhun boylarında yaşarken kendi sözlü edebiyatlarına malik bulunuyorlardı. O zamanki Türk kültür muhitine (Kâşgar, daha sonra Harezmi) girebilmiş ve kültürce belli bir seviyeye ulaşmış olan pek az bir kısmı da edebî dil olarak Hâkaniye Türkçesini kullanıyordu. 11. Yüzyıldan itibaren İran’a, Azerbaycan’a ve Anadolu’ya gelenler ise bu edebî muhitlerden iyice uzaklaşmışlardı. Esasen ilk gelenler göçeri oldukları için Hâkaniye denilen edebî dilin kültürünü almamışlar, onu öğrenmemişlerdi. Türkçe olarak bildikleri; yaylakta, kışlakta, ordugâhta, günlük hayatta, sadece sözlü olarak kullandıkları Oğuz konuşma dili, yani Oğuz ağzı idi. Bu dili sadece konuşuyorlar ve destanlarında, halk şiiri türlerinde, atasözlerinde, masallarında şifahi bir edebiyat vasıtası olarak kullanıyorlardı.” (Ercilasun 2010: 432)

1.bele- (T.) Çocuğu kundaklamak.

DKK’de iki cümlede karşımıza çıkan bir fiildir:

tolaması [altun] bēşikde *beledügüm* oğul (DK Drs.28a.11)

tolama[sı altun] bēşiklerde *beledügüm* oğul (DK Drs.84b.1)

Fiilin gelişimi ile ilgili olarak, Clauson, kelimenin “be:” isim kökünden (yansıma kök) geliştiği yönünde görüş bildirir (1972: 291-332). Şu halde, kelimenin gelişimini “be:+le-” şeklinde gösterebiliriz.

EOT döneminde Tarama Sözlüğü’nde de aynı anlamda, “belemek, bilemek” şekilleri ile (TS I: 488) ve Kıpçak Türkçesi döneminde, Codex Cumanicus’ta aynı şekil ve anlamda kullanıldığını tespit ettiğimiz bir fiildir: (CC II-81b/5b).

Fiilin gelişiminde yer alan “+IA-” eki ile ilgili görüşler ise şöyledir: Taş, geçişli ve geçişsiz eylemler türetir, der (Taş 2015: 101). Erdal, yaygın bir biçimlendirici olarak nitelediği ekin, yabancı kelimelere rahatlıkla getirilen tek ek olduğu görüşündedir (1991: 454). Eckmann, “İsmin belirttiği ile ilgili bir hareketi ifade etmek için her türlü isme getirilebilir.” bilgisini verir (1988: 44). Öner, “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar” başlıklı makalesinde bahse konu eki “morfolojik yol (söz+ek)” türü başlığı altında incelemiştir. Öner’in tespitleri doğrultusunda, isimden fiil yapmada en yaygın kullanılan ekin “+IA-” olduğunu görüyoruz (2011: 12). Gabain de eki “sınırsız kullanılma imkânı vardır” şeklinde niteler (2007: 49).

Fiil, Derleme Sözlüğü’nde “belemek, bélemek, belemek, bölemek” şekilleri ve “çocuğu kundaklayarak sarmak, beşiğe bağlayarak, sararak yatırmak” anlamları ile yer almaktadır (DS I: 610). Belemek fiili Güncel Türkçe Sözlük’te ise “çocuğu kundaklamak; beşiğe yatırıp bağlamak ve bulamak, bulaştırmak” şeklinde üç anlamı ifade etmek üzere kaydedilmiştir.⁴

2.büri- (T.): Örtmek.

cübbesin üzerine *bürüdi* (DK Drs.123a.5)

DKK’de “örtmek” ve “kaplamak” olmak üzere iki anlamda karşımıza çıkan fiilin gelişimi hakkında Clauson, “bür-” şeklini kök fiil olarak almakta ve “çevirmek, etrafına dolanmak” anlamını vermektedir (1972: 355). Gülensoy ise fiilin gelişimini [< *bü-r-i-] şeklinde gösterir (2011 I: 195). “*bü-” fiil kökünden gelişmiş olan “bür-” fiili için de “büzmek; örtmek; katlamak, devşirmek; kaplamak” anlamlarını ve “< *bü-r- ” şeklinde bir gelişimi işaret eder (2011 I: 194). Hacıeminoğlu, “bük- (eğmek, bükmek), bür- (büzmek) ve büz- (büzmek) ” fiillerini örnek vererek, “aynı anlamdaki bu üç fiilin kökünün bü- olduğu anlaşılmaktadır.” der ve “-r-” ekini, ettirgen fiil yapan

⁴ sözlük.gov.tr. Erişim tarihi: 18.04.2021

bir ek olarak niteler (2008: 129,140). “-r-” ile ilgili, Gabain “yaptırma eki” ve “çok kere basitinin manasını veren” bir ek olduğunu ifade eder (2007: 60). Taş ise eki “orta çatı eki” olarak niteler (2015: 205). Yine, kelimenin teşkilinde yer alan “-I-”, “-U-” ekiyle ilgili olarak Korkmaz, “-A- eki gibi tek heceli fiil köklerinden birkaç örnek türetmiş olan pekiştirme görevinde ölü bir ektir. Ek, eklendiği kökle de iyiden iyiye kaynaşmış bulunmaktadır: *bürü-*, *kalkı-* ‘sıçramak, hoplamak’, *kazı-*, *kürü-*, *sancı-*, *sürü-* gibi.” izahında bulunur (2007: 127).

Bize göre de fiilin gelişimi “*bü-r-i-” şeklinde olmuştur.

Fiil, Eski Oğuz Türkçesi dönemine ait taradığımız eserlerde hem “büri-” hem de “bürü-” şekliyle karşımıza çıkmaktadır:

bişinci (13) göğüs bağı kim kefenin *bürü*ye açılmaya (KG-36b.13), yüzüñi *bürü* deve üzre otur / kardaşuñı var saraya sen getir (YZL-1030), (İKT ME), (TS: 743), (YTS: 43), geydi yatın sürdi meydāna atın / harbe elinde *bürü*miş şüretin (VG-234)

Fiilin aynı anlamda ve “bürü-” şeklindeki kullanımını Karahanlı Türkçesinde de örnekleyebiliriz: **Kar.** (TİEM 73-444v/3-KTS: 159)

Bürirmek, DLT’de “büz-” anlamı ile (DLT II, 6-14, 6-18); Karahanlı Türkçesi Satır-Altı Kur’an Tercümesi’nde “örtmek, gizlemek” (TİEM 73-427v/5 - KTS: 158) anlamıyla kayıtlıdır.

Aynı kök fiilden geliştiğini tespit ettiğimiz diğer fiiller şunlardır:

bur- ~ **bür-**: Eğirmek, ip bükme; örmek. **Kıp.:** (Kİ, ETZ-KPÇKTS: 38),(KK 80a/7, 10b/13), (Kİ-KPÇKTS: 38), (KMT-KPÇKTS: 40) **buru-**: Bükülmek. **EOT:** (TİEM 40-290a/3) **bür-**: Örtmek, gizlemek. **Kar.:** (TİEM 73-427v/5-KTS: 158) **bürgen-**: Örtmek, gizlemek; örtünmek. **Kar:** (TİEM 73-427v/5-KTS: 159) **Çağ.:** (HBD-ÇTS: 182) **bürke-**: Başına bir şey örtmek. **Çağ.:** (AL, FK-ÇTS: 182) **bürken-**: Örtünmek, giyinmek. **Çağ.:** *bürkendi* tonnu (ME: 28)

Derleme Sözlüğü, fiili “bürü-” maddesinde “örtmek, kaplamak” ve “toplanmak” anlamı ile verir (DS I: 829). Güncel Türkçe Sözlük’te ise “sarmak, kaplamak, örtmek, basmak, istila etmek ve çok, güçlü etkilemek” anlamları verilir.⁵

3. **bürin-** (T.): Giyinmek.

şöfî şandal melike kan kuşduran kırk cübbe (11) *bürinüp* otuz yedi kal‘a beginün maḥbüb kızlarını çalup (12) bir bir boynın kuçan (DK Drs.33a.11)

Metinde “giyinmek” anlamı ile karşımıza çıkan fiilin gelişimi bize göre “*bü-r-i-n-” şeklinde olmuştur. Fiilde yer alan “-I-” eki için *bkz.* büri-. Fiilin teşkilinde yer alan “-n-” için Taş, “dönüşlü, edilgen, dönüşlü-edilgen, etken, oluş bildiren ve etken-edilgen” olmak üzere altı işlevde

⁵ sozluk.gov.tr. Erişim Tarihi: 18.04.2021

kullanıldığını belirtir (2015: 196 vd.). Hacıeminoğlu, “esas itibariyle dönüşlü ve edilgen (pasif) fiiller teşkil eden -n- eki bu görevi dışında çeşitli anlamlı fiiller yapmaktadır.” dediği ekin yüklediği anlamları “işin fail üzerinde yapılması, işin fail için yapılması, failin işi yapmış gibi görünmesi, failin işi yapar gibi görünmesi” olarak tasnif eder (2008: 137-138). Erdal, ekin “sözlüksel ögeler” de ortaya koyduğunu belirtir (1991: 584).

Bize göre, ekin fiile yüklediği anlam “işin fail üzerinde yapılması”dır.

Eski Oğuz Türkçesi dönemi eserlerinde “bürin- ~ bürün-” şekillerinde kullanılmıştır:

‘adlünjüñ heybetini bād-ı şabādan işidüp / şaru dībā **bürinür** başına mi‘cer nergis (ADD-10/11), nāgāh gördiler kim bir gişi turur kaftan-ıla (2) **bürümüş** (İKT MY-108b/2), (TIEM 40-275a/1-KTS: 159), ve ebrehe meliklik tacını **büründü** ve filleri dahi bezediler (TS: 744), (YTS: 43), işidüp heybetünjüñ bād-ı şabādan / **bürümüş** gönçe al atlas maḳāni‘ (ADD-11/48)

Fiil, Karahanlı Türkçesinde “bürün-” şekli ve “örtünmek, bürünüp yüzünü kapatmak” anlamları ile kullanılmıştır: (DLT II, 141/16), yana aldı oğlın konıña kuça / öpüp yıgladı **bürnü** yaşın saça (KB-1500)

Fiile, Derleme Sözlüğü’nde “hava bulutlanmak” anlamı verilmiştir (DS I: 829). Güncel Türkçe Sözlük’te ise “bürüme işine konu olmak” ve “herhangi bir görünüşe, kimliğe girmek” anlamıyla kayıtlıdır.⁶

4. çulğa- (T.): Sarmak, sarmalamak.

hām göne **çulğaduñ** götürüp oda atdurduñ (DK Drs.127b.8)

Fiilin gelişimi “çüg > çuğla- > çulğa-” şeklinde olmuştur⁷ (1972: 407). Kök olarak değerlendirdiğimiz “çüg” Clauson’da “bohça” DLT’de de “eşya konan heybe, bohça” anlamıyla kayıtlıdır (1972: 405), (DLT III, 128-4). Kelimenin teşkilinde yer alan “+IA-” için bkz. bele-.

Aynı kök fiilden gelişen fiillerin şekil ve kullanımları ise şöyledir:

çoğla-: Bohçalamak. **Kar.:** (DLT III, 296/2) **çoğlan-:** Bohçalanmak. **Kar.:** (DLT III, 198/19) **çoğlat-:** Bohçalatmak. **Kar.:** (DLT II, 345/13) **çulğa- (T.):** Örtünmek, bürünmek; sarmak, sarmalamak. **Har.:** belḳīs ol bitig -(18)-ni tenridin keldi tēp saḳındı aḳ ḫarīrge **çulğadı** başıga sançıp tahtga aḡıp olturdı (KE-147v18) keldim taḳı aydım yā ḫadīca meni tonga **çulğagıl** kim köñlümke yana ḳorḳuḡ kirip turur tedim erse meni **çulğadı** yatgurdı (NF-9/9) **Kıp.:** ol i‘ticār (4) kim **çulğagay** taḫḫifesiñiñ bir ançasını başı öze taḳı ḳılğay bir uçını taḫḫifeden ḫatunlarınñ mi‘ceri kibi **çulğagay** (İMVS-188a/4) **EOT:** eger oḡlan toḡurmaḳda zaḫmet çeken ‘avretler cez‘i şaçlarına (6) **çulğayalar**

⁶ sozluk.gov.tr. Erişim Tarihi: 18.04.2021

⁷ +IA- eki ile ilgili bilgi için bkz. bele-

veyā üzerine aşalar derhāl āsānlıg-ıla toğururlar (TM-75a/6) **Çağ.:** özini tonka **çulğadı** (ME: 110), (ŞSL,CD-ÇTS: 262) **çulğan-:**Sarınmak, bürünmek; bir şey giyinmek. **Har.:** peygāambar ‘as’dın kalğan kefenni **çulğandı** (NF-167/6) **çulğandı** tonınga (MEŞ-140/2), (HKT 553a/1-KTS: 182) **Kıp.:** ve eger āvāz birmese **çulğanur** bir çöprekke tağı anıñ öze namāz kılınmaz (İMVS-241a/6)niçe **çulğanğasen** bu ağka ‘aқıl boğuzğa **çulğanur** ağ sen ma gāfil (KHŞ-1927),(CC II-61b/5) **çulğaş-:** Sarmak. **Kıp.:** ‘alem yūziñe yā aţ yüzine **çulğaşmasun** kim yıl anı (7) birerde alay kılur ol fārisler katında yaman turur (MG-70b/6) **çulğatıl-:** Örtülmek, sarılmak. **Kıp.:** hārirge **çulğatılmış** kin yıpar teg tamām dürr daneni kizlep tutar teg (KHŞ-155) hārirke **çulğatılmış** kin yıpar tig tamām dürr dāneni kizlep tutar tig (KHŞ-282) **şulğa-:** Dolamak, sarmak. **Kıp.:** (ETZ-KPÇKTS: 254)

5.egnine al- (T.+T.): (Bir giyim kuşam ögesini) sırtına giymek.

hān kızı gördi kim qazan gelür yumurlanıp yerinden (8) örü tırdı şamur cübbesin **egnine akı** kazana karşı geldi (DK Drs.69b.8)

İki unsuru da Türkçe kelimelerden oluşmuş bu tamlamanın anlamını kendimiz belirledik. Tamlamadaki fiil, metinde “almak, fethetmek, seçmek, gaspetmek” vb. ile 20 ayrı anlamı aktaracak şekilde kaydedilmiştir. Bahse konu anlam ile sadece bir kez kullanıldığını tespit ettik.

Tamlamada yer alan “al-” fiilini Hacıeminoğlu “al- < a-l-” şeklinde gelişmiş bir fiil olarak gösterir. Kök fiilin “a-” (ayırarak) manasında olduğunu belirterek al- şeklinin manasını ise “bir nesneyi durduğu veya bulunduğu yerden ayırarak” olarak kaydeder (2008: 114, 119). Diğer unsur ise “eg-in” şeklinde gelişme göstermiştir. Kelimeyle ilgili olarak Eren’in izahı şöyledir:⁸

6.géy- (T.): Giymek.

geldi géyesi-(4)-sin [**géydi** evine] gétđi (DK Drs.46b.4)

adaqlusından ergenlik bir kırmızı kaftan geldi (8) beyrek **géydi** (DK Drs.46b.8)

⁸ “egin: egin: ‘arka, sırt’. Ağızlarda eyin biçimi de geçer. Yerel ağızlarda egin-eyin ‘üst baş, giyecek’ olarak da kullanılır. ~Tkm egin. - TatK İn, ij. - Tara ij. - Nog iyin. - KKlp iyin. - Kzk iyin. - Krg iyin, iyn. - Sart egin. - Bar igin. - Alt İn. - Şor egin, egin. - Tuv egin. - Yak iän. - Çuv an. Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Orta Türkçede egin olarak geçer. Eski Kıpçakçada eyin biçimi kullanılır. Türkçe eg- kökünden geldiği anlaşılıyor: eg-+-in eki (Clauson: ED 109a; Sevortyan: ESTJa 1974, 225-227). Doerfer (TMEN 652) –n ekiyle yapılmış bir türev olduğunu dile getirmekle yetinmiştir. Türkçe burun, taban, karın gibi. Ramstedt (NyK 42:73-74) egin’in *egen ‘omuz’ biçiminden geldiğini bildirmiştir. Daha sonra (KWb 130b) egin’i Moğolca egem biçimiyle birleştirmiştir. Poppe (Lautlehre 60, 126, 154) Ramstedt’in birleştirmesine katılmışsa da, Doerfer’in özlü eleştirilerine uğramıştır (TMEN 652). Ancak daha sonra Doerfer (TDAY 1980-1981,12) egin ile egem’i “ortak oldukları söz götürmeyen temel sözcükler” olarak değerlendirmiştir. Bk. Doerfer: UAJb. N.F. 1:137. Egorov’un, Çuvaşça an (an pussi ‘sırt’) biçiminin en (Çuv an) ‘genişlik’ sözcüyle bağlı olduğu yolundaki savı yanlıştır (ÉS 26). Bang: Túrán 1918, 297, Räsänen: LTS 226; Doerfer: TDAY 1980-1981, 12; Ligeti: AOH 19:134; TörK 126. – Türkçe eğindirlik biçimine ilişkin bilgi almak için bk.Bang: Túrán 1918, 291.” (1999: 130-131)

néce saht olmayalum sen kızıl kaftan **géyersin** biz ağ kaftan (11) **géyerüz** dediler beyrek eydür bu kadar nesneden ötüri neye (12) saht olursız bugün ben **géydüm** yarın nâyibüm **géysün** kırk (13) güne degin sıra var di géyünüz (DK Drs.46b.10-11-12-13)

yedi (12) kız kardaşı ağ çıkardılar kara tonlar **géydiler** (DK Drs.47b.12)

çiçek karalar **géydi** ağ kaftanını çıkardı (DK Drs.48a.2)

bunu eşidüp kıyan selcük oğlu delü dunder (10) ağ çıkardı kara **géydi** (DK Drs.48a.10)

beyregün yâr u yoldaşları ağı (11) çıkarup karalar **géydiler** (DK Drs.48a.11)

meger beyrek buña bir gömlek bağışlamış idi **géymez** idi (9) şaklarıdı (DK Drs.48b.8)

ağ çıkardılar karalar **géydiler** (DK Drs.49a.8)

ol begler ağ çıkardı kara **géydi** (DK Drs.50a.4)

ağ çıkarup karalar **géydiler** senüñçün bamsı (DK Drs.50a.6)

kaza beñzer kıızı gelini ağ çıkarmış kara géymiş (DK Drs.50b.7)

ağ çıkarup kara **géyen** kızlar (DK Drs.54b.6)

ağanuzun başı ve gözi (12) şadaçası köhne kaftanunuz var ise **géyeyin** düğüne varayın (DK Drs.54b.12)

beyregün kaftanı varımış buña vérdiler aldı (2) **géydi** (DK Drs.55a.2)

kızıun kaftanını **géydi** (DK Drs.58b.11)

bānı çiçek kırmızı kaftanın **géydi** (DK Drs.59a.10)

pilon **géyen** keşişün elin [men] operem (DK Drs.64a.7)

kim atın biner kim cevşen **géyer** (DK Drs.73a.6)

anam menüm için gök **géyüp** kara şarısın (DK Drs.74a.11)

seni bilen beg oğulları ağ çıkardı (5) kara **géydi** kaza beñzer kızum gelinüm ağ çıkardı kara **géydi** (DK Drs.75a.5)

cemi‘ (12) yanında olan kızlar al **géymişleridi** gendü şarı (13) **géymiş** idi (DK Drs.91a.12-13)

mere géyümüm getirün oğlum géysün (DK Drs.125a.6)

kaza beñzer kıızı ağ çıkardı kara **géydi** (DK Drs.130a.4)

géyimün (2) **géydi** dizcek karucağ bağlandı (DK Drs.132b.2)

atdan énüp tãcir tonın **géydiler** (DK Drs.143b.12)

egni bek demür ʔonın **gēyen** yigit (7) ne yigit-sin (DK Drs.145a.6)

yaḥşı ʔaftanların ʔok **gēymişem** (DK Drs.150a.10)

egni berk demür ʔonum **gēyeridüm** (DK Drs.150b.2)

ağ ʔıkarup ʔara gēyün (DK Drs.151a.6)

ʔaza beñzer ʔızı gelini ağ ʔıkarıdı ʔara (11) **gēydi** ağ boz atınuñ ʔuyruğunu kesdiler ʔırk <elli> yigit (12) ʔara **gēyüp** gök şarındılar (DK Drs.151b.11-12)

Kök fiil bize göre “ke-” tir. Hacıeminoğlu “-d- / -d-” ekini izahında, “ke-” şeklini kök olarak göstermiş ve “ked- < ke-d- ‘giymek’ ” gelişimini işaret etmiştir. Ekle ilgili olarak da “Eski Türkçede bir pekiştirme eki olan -d-, daha sonraki devirlerde -d- ve -y- olarak inkişaf etmiştir. Bu ek önceleri pekiştirme görevinde bulunduğu halde, sonraları kökteki anlam aşınmasını gidermek üzere kullanılmıştır. Nitekim -d- / -d- / -y- ile genişlemiş fiillerin, genellikle aslî şekillerinin yerini yeni teşekkül edenler almıştır.” der (2007: 132). Şu halde, kelimenin gelişimini “ke- > ke-d- > ke- > key- > gēy- > giy-” şeklinde gösterebiliriz. Gabain, “-d-” için “Artık canlı değildir, muhtemelen kuvvetlendirme bildirir.” der ve “tod-, *yod-, ʔod-” örneklerini verir (2007: 58). Erdal, ekin getirildiği tüm köklerin basit olduğunu ve bu ek ile geliştiklerini ifade eder (1991: 644).

Aynı fiilin Eski Oğuz Türkçesi dönemine ait diğer metinlerdeki kullanımını gösterebileceğimiz örnekler şöyledir:

EOT: ebrişimdür bir ʔatı hem şol ʔarır / kim anı **geyse** anuñ göñli erir (GAR-4974) bu şeyh faḫih bir etlü semiz kişi idi (8) ḫaylı begler ʔatında maḫbül-ıdı ve bu kürk **geyerdi** (İKT AÖ-10a/8) âdem şüretinde bir kişi daḫı geydür[ür]dük anlara anlar **geydüğünü** taḫḫik maşaralığa alındı (BKT-128b/3) allāh ta‘âlā göñüllerine tevbe bıraḫdı işlerine peşimān oldılar palāslar **geydiler** (İKT MY-90a/13) vaḫti kim ʔış gelse elli dīnārlik ağır ʔaftan (8) **geyerdi** (İKT AT-136a/8) tevekkül cübbesin **gey** ʔıl ʔanā‘at / ki o evde ʔona başuñda devlet (İKT ME-368a/5) yufḫa panbuḫlu ʔaftānlar (10) **geymek** gerek (TSHL 13b-10) ‘üryān olup pelās **geydi** (MÜS-189/13) eger (11) ben **geyem** ya daḫı ayruḫ gişi **geye** diyüp nāmzaz ʔılsa ödemek (12) vācıb olmaz (KG-110a.11) yay günlerinde ekşi elma aşı kuzukulağı aşı yeyeler ak **geyeler** (TS: 1681), (YTS: 93) bir mu‘abbir dükkānın düzdi mu‘abbirāta ʔon **geydi** oturdı ḫalk işitdi (MT-21a/6) ne ki dilersenḫ dé tā sözde ʔalmayasın ve daḫı arı ʔonlar **gey** (KAT-128/1) ve eyü işlerine şükr eyleye ve ʔonın arı **gēye** (KAT-205/2) gülistān güşesinde gül ‘acab mıdur zırılı **geyse** / dikenden dāyimā bunlar görürler tır-i bārānı (MN-7/3), (MKT-161b/10-KTS: 273) budur anuñ içinde ḫükm-i ʔur‘ān / aru yimek aru **geymekdir** iy cān (BH-27b/4), (TIEM 40-126b/9-KTS: 273) her kim anı **gēyse** şayru olmaya / a‘zāsına daḫı hiç ziyān gelmeye (YZL-1332) arı tonlaruñ koḫıl **gēy** bir ‘abā / başuñya sar ‘imāmeñi kabā (YZ-35b/12) eyitse biz şatun al **gey** yā oḫlanlar için biz al yā ta‘ām şatun al yimek için (NHT-61a/18) ʔon olursa zer-

baft u kimhā vü naḥ / kişi **geymeyicek** yabāna biraḥ (SN-192) ṭonların(ı) ṭurfa **geymişler** bular / ken‘ān ilinūḡ yolından geldiler (EDKY-1199) **geydi** ŧeb-rev ṭonların ol ser-firāz / didi sığındum saḡa iy bī-niyāz (VG-200) nergis urındı tāc-ı zerrīni / **geydi** süsen libāçe-i çīni (ŞYH-30) gökler göge boyandı kara yir yaşıl **geyür** / ol tāc u taḥt u baḥt ile ḡayl ü ḡaşem ḡanı (ADD-24/6) bu tevhīd donını **geyen** varlığını yoḡa sayan / iş bu yola kāyım duran mutlak bilün ol er durur (YED-61/9), (BL 27a-5)

Aynı kök fiilden, “ke-” ten, geliştiğini belirlediğimiz gerek Eski Oğuz Türkçesi gerekse farklı tarihî şivelerdeki diğerk örnekler alfabetik sıra ile şunlardır:

geydürül-: Giydirilmek. **EOT**: ol vaḡtıda biḡ üç yüz ḡil‘at **geydürüldi** (İKT AÖ-38b/21) **geyil-**: Giyilmek. **EOT**: revā degül meşḡ edüge bayıḡ **geyişse** abdesti tamām olmadın yā abdesti eksük iken (NHT-70b/16) **geyin-**: Giyinmek. **EOT**: üçüncü gün oldu (6) erenler atlanup silāḡların **geyinüp** süñülerin ellerine aldılar (İKT ME-327a/6) nu‘mān uyandı ṭurdu (15) **geyindi** (MÜS-18/15) **geyir-**: Giydirmek. **EOT**: naşrānīlere gök dülbend **geyirün** ve yahūdīlere şaru dülbend **geyirün** ve sāmīrīlere kıızıl dülbend [**geyirün**] (İKT AÖ-106a/15) **geyürinil-**: Giydirilmek. **EOT**: (TİEM 40-140b/10-KTS: 273) **giy-**: Giymek, giyinmek. **Kıp.:** (KK-KPÇKTS: 87) **EOT**: allāḡ musaḡḡar ētdi size deñizleri siz yēmeḡiçün andan tāze etler daḡı andan siz çıkarmaḡiçün (5) bir zīnet **giymeḡiçün** (BKT-283b/5) andan gördi ki oḡlı bir demür göñlek **giyer** (İKT AT-50a/12) giyeceḡi olmış kir bundan şonra oḡlı tiz zamānda kara (9) **giyse** gerek (İKT ME-297b/9) kışın [ıssı ṭonlar ve ḡalıñ panbuḡlu **giyeler**] (TSHL 14a-11) bu inanmaḡ midur kim inanursız / ki dürlü ṭonı **giyüp** ṭonanursız (BH-13a/4) ol mülūkāne muraşşā‘ ṭonların / cümle **giydi** pādīşāḡ birin birin (VG-674) ne soydu **giydi** behāyī kabā-yı nife vaşak / ne buldu kıldı dem-i müş-k-i nāfe gazāl (ŞYD-3/34) kimine bir ‘abā virmez kim **giye** / kiminün atına atlās çül eyler (YED-95/10), (MKT-206a/11-KTS: 278) **gidür-**: Giydirmek. **Çağ.:** (ŞSL-ÇTS: 397) **giyür-**: Giydirmek. **EOT**: pes varup ḡatunı ol cāriyeye nefis ṭonlar **giyürüp** cevāḡır-ı semīne-y-ile müzeyyen (4) kı lup alup yezīde geldi (İKT AT-208b/3) ba‘zılar eyitdiler zırının **giyürün** şuya biraḡun (İKT ME-247b/21) ne acını doyardım ne bir gönüleḡ **giyürdüm** / ne bir gönüle girdüm yā bana niçe itsün dimiş (YED-122/8) **giyeceklen-**: Giyinmek, üzerine giyecek almak. **EOT**: (TS: 1708),(YTS: 94) **ked-**: Giymek. **EUyg.:** satagiri ḡaimavadi pañçiki-ta ulatı yekler 301 uruñut-ları erdini-lig yarıḡ-ların **kedip** 302 bosuşluḡ saḡınçlıḡ köñül-in kelip // liḡ-ta 303 maru berü yorıdılar (ÇBH-301)... toiḡa kirip didmin basi-ḡa urdı kntü al (68) // // **kedip** altunluḡ öḡrin üz-e olurdı (TTII- T M 276b) 9/12 (üçün) tip tiser tün bir antaḡ 9/13 (kedi)m ton etük yiviḡ tiz – 9/14 – iḡ **kedmiş** tonamış körü ḡanıñsız (MS-9/13-14) 283 yañı teg arıḡ ton **kedip** eliglerniñ 284 hanlarınñ öz eḡiḡin yaraḡıḡın... (AY VI-283),(EUDDM: 143),(EUTS:103) **ked-** : Giymek. **Kar.:** (DLT II, 296/3), (TİEM 73-364r/8; AKT-3/10-KTS: 407) bor içme zinaḡa ḡatılma ḡazer / bu iki çıḡaylıḡ tonını **kedir** (KB-1337) könilik tonın **ked** ḡoḡup eḡrilik / keḡim ton talusı könilik tonı (AH-167/168) yēse sizler andın (b1) yaş et çıkarsa sizler andın (b2) ētiḡ **kedir** sizler anı (RKT-30/36b2)

Har. hulle **keğdi** egniñe hem başka urdı borkidin azdı iblīs mekri birle birök erdi yalğu(zın) (KE-5v/11) tüşümde körür-men peygāambar ‘as’ını aq ton **keğmiş** yüzi nūr qumuyur (NF-102/5) bu ahlāk u ef‘āl (u) a‘māl üze / yörür erdi baba melik tēg **keđe** / yörimek bu yolda bolup muqtedā / sezā erdi baba köñüller tüze (MM-398/2) sıgıt tonı **keğdi** tişi yas tonın keydi tişi (MEŞ-166/1), (HKT 285 b/2-HAT: 304) **keđ-**: Giymek. **Kıp.:** özi **keğdi** (KFL-58b/2) tañ attı irse kız destürü qoldı tonın **keğdi** şeker tapğıña keldi (KHŞ-3020) **keğdür-**: Giydirmek. **Har.:** beyt qamuğ yigneler ton tiker **keğdürür** / yana özi körseñ yalañaç qalır (KE-78v/10) **Kıp.:** velīken men turup çıqmışda kidin tönüp **keğdürür** qaravaşlarda birin (KHŞ-298) **keğgür-**: Giymek. **EUyg.:**...mañ mañ sayu (8) **keğgüre** töpün tüşe öñdürti (9) tarta ... (AY-10/8), (EUTS: 103) **keğigle-**: Örtünmek, gizlenmek. **Har.:**kün **keğiglep** suw ulaşdı içdi kendü hıssesin tandılar haqđın qamuğı kıldılar köp ma‘siyyet (KE-31r20) **keğil-**: Giyinmek, giydirilmek. **EUyg.:** 143 ton üze ton **keğiti** saña (.) (144) özünge öñ isin başlağıl (.) (TT I 13-143) : : ötrü olar (4) ikileyü takı tişi ajunıta **keğihmegey** -(5)-ler .. qavşığıya bo altun-öñlüg - y(a)ruk -(6)- yaltrıklıg - kopda -kötrülmüş - nom - (7) - (AY-191/4), (EUTS: 103), (EUDDM: 143), **Kar.:** (DLT II, 136/12) **keğrül-**: Giyilmek. **Kar.:** ton **keğrüldi** (DLT II, 237-1/3) **keğrüş-**: Birbirine giydirmek. **Kar.:** olar iki ton **keğrüşdi** (DLT II, 222/21-24) **keğür-**: Giydirmek, giymek. **EUyg.:** ... - // tört ... 21/2 ... qorqınçlı(ıg) ton **keğürü** ... 21/3 ol munı yirtinçülüğ yivek t(on) 21/4 itigin itdi yaratdı ... (MS-21/2),(EUTS: 103) **Kar.:** (TİEM 73-249v/2-KTS: 408) **Har.:** türlüğ (12) türlüğ tonlar **keğürdi** ol taht üze olturd aña secde kıldı (KE-32r12), (HKT 41 a/3-HAT: 304) **Kıp.:** **keğürdi** aña tonı (KFL) özi keygen muraşsa‘ dürr u cevher tonın **keğürüp** ayıttı tur revān bar (KHŞ-3012) **keğürse-**: Giydirmek istemek. **Kar.:** (DLT III, 332/27) **keğüz-**: Giydirmek. **Har.:** başı altundın közleri (4) yāqūtdın tişleri yinçüdin türlüğ türlüğ tonlar **keğüzüp** ol taht üze olturtdı(lar) (KE-32v/4) **kei-**: Giymek. **EUyg.:** (EUTS: 103) **ket-**: Giymek. **Kar.:** (DLT II, 296-1) **key-**: Giymek, giyinmek. **EUyg.:** (EUTS: 108),(EUDDM: 147) **Har.:** zeliḥānı kördi bezenmiş türlüğ tonlar **keymiş** özini yūsufğa ‘arza kıldı (KE-80v19) baqar fātıma razhā tēwe yünündin (8) toqunmuş kilim **keymiş** taqı tegirmen ögiyür (NF-164/8) yığaç başmaq **keydi** (MEŞ-150/2), (HKT 475 a/6; 416 b/2-HAT: 313) **Kıp.:** bu iki tonı qaçan kim kiçse on kün çıkarğay ol ikisiniñ birisi taqı **keygey** ol ḥatun kim **keymedi** (5) avval aynıñ soñına tigrü qaçan kim (İMVS-495b/4) ḥotan ḥātün ayıttı serv-i āzād barurda bu qasıb **keygüçi** şimşād (KHŞ-1544) ikisin iki ayağıña **keygey-sen** taqı aḥıñnı miḥmāz - (6)legende qatıg miḥmāz-lemegey-sen bil-kim iki yandı (7) kısıp sürütgey-sen mun-tig qılmaq evlā (8) ve efzal ḥurur eger miḥmāznı bir ayağıña **keyseñ** taqı cāyız turur (MG-68a/5-8) birin **keydi** tonnuñ (KFL-144b/4), (CC I-6b/27; CC II-76a3-4), (KK 11a/10),(KMT 35b/7) **Çağ.:** kıızıl tonın **keyip** yaşıl zeberced taht üze aḡsa / şirīn mü aytayın gülge yā ḥusrev mü diyin anı (MSD-274) eki tonı bile **keydi** (ME: 122), (LD, ED, LM, GN-ÇTS: 617) **keydir-**: Giydirmek. **Kıp.:** oguluñ sana **keydirdi** türlü türlü keyitlerni (CC II-69b/14) **keydür-**: Giydirmek. **Har.:** haq te‘ālā saña bir köñlek (16) **keydürgey** taqı ḥalāyık sendin ol köñlekni suçulmaq tilegeyler (NF-132/16) uçmaḥdın her yılda bir hulle ton yiberür men kelip eskisin çıkarıp yañısın (10) **keydürür**-men ol ‘ādetdin ḥālī bolmas

(KE-155v10) muhatbetniñ otı bağır köydürür / ve-lîkin qabûl teşrifin **keydürür** / vera' zühd ü taqvâ bilîñ cân erür / er ol kim biligge 'amel uydurur (MM-322/2), (HKT 75 b/4-HAT: 314) tonnu **keydürdi** aña (MEŞ-90/3) **Kıp.:** barçamız hoş anı 'izzet kılalım ağırlap **keydürünüz** sırma hil 'at (KHŞ-2508) ağaçlarğa rebî' hil'atın **keydürüp** il-leribe kızıl aq sarı (2) çiçekler birgey (GT-6/1 (3b/1) (3a/13) **Çağ.:** (ME: 122), (GT, ED, LM-ÇTS: 617) **keygür-:** Giydirmek. **EUyg.:** biz adruk adruk itip yaratıp 229 nomka **keygürsük** törü bar 230 erti ..(HUAS-229) **keyil-:** Giyilmek. **Kıp.:** (KF-KPÇKTS: 142) **keyin-:** Giyinmek. **Kıp.:** (CC II-71b/16) **keyür-:** Giydirmek. **Har.:** bezedi tişini şamuşâ **keyürdi** tişige (MEŞ-106/3), (HKT 328 b/4-HAT: 314) **Kıp.:** ridâ **keyürdi** aña (KFL-142a/1) **EOT:** **keyürdi** dürlü atlasını minürdi bir eyü tâzî / samurlu borki başında dutardı bir güzel kırgu (MN-47/6) **kez-:** Giymek. **Kar.:** (AKT-17b/10-KTS: 422)

kiđ-: Giymek. **Kıp.:** ve eger köñlek (2) keyse künniñ bir niçesinde andan soñra **kiçse** ol kün içinde köñek keyse andan soñra iki etük keyse taqı bork keyse anıñ öze (3) bir koy vâcib bolur (İMVS-346a/2) **kiwür-:** Giydirmek. **Kıp.:** (BV-KPÇKTS: 151) **kiy-:** Giymek. **Kar.:** (AKT-73b/5-KTS: 437) **Har.:** (MİR N 17/2-HAT: 331) **Kıp.:** (İMVS-KPÇKTS: 148), (KK 80b/5), (CC II-82a/24), (ETZ-KPÇKTS: 151) sarındı körkülg aq hülle başına / yana **kiydi** muraşsa' tâc başına (KHŞ-3262) ammâ sağ ayağına **kiymeklik** aşlah (68b/1) turur (MG-68a/9) ni bolsa **kiy** dağı iygü 'amel kııl (13) şekâvetni sa'âdet-ke bedel kııl (GT-101/12 (51a/12) **Çağ.:** şöhet tonı kimge kim ru'ünetdindür / **kiy** hırka-i faqr ve hâtırınıñ tindür (AŞNNC-32a/10) velî irmer **kiyer** ton ve biner at / yana hem nâ-güzir olğan mis âlât (AŞNKSM-170) kıılıp mesned qanâ'at büryâsın **kiyip** dîbâ kibi 'izzet palasın (AŞNV-3b/23) qozı teginniñ ivindin ötükin oğurlap **kiyip** buğra hânniñ (10) ivige kelip taqı kaytıp barıp ötüknü yerinde qoyup keldi (ŞT-91b/9) (GT, NH-ÇTS: 617), (ŞSL, BV, HBD, LD, ÇFK, TMA, MÜN, ED, ŞHD, GN-ÇTS: 641) **kiydür-:** Giydirmek. **Kıp.:** kiyip hırka yürür zâhid azıp yol / işek-ke **kiydürüp** ka'be tonun ol (GT-102/9 51b/9) **kiydür-:** Giydirmek. **Kıp.:** aña ton **kiydürgil** hâmdın yâ aq cildin (MG-72a/1) **Çağ.:** (BV, ÇFK-ÇTS: 641) **kiygür-:** Giydirmek. **Çağ.:** (ŞSL-ÇTS: 641) **kiygüz-:** Giydirmek. **Çağ.:** (ÇFK-ÇTS: 641) **kiyir-:** Giydirmek. **Kıp.:** (ETZ-KPÇKTS: 151) **kiyür-:** Giydirmek. **Kar.:** (AKT-65b/10-KTS: 437)

Kelime, **Derleme Sözlüğü**nde de "key-" ve "gey-" şekilleri ve "giymek" anlamı ile kayıtlıdır (DS IV: 2016, 2780). Güncel Türkçe Sözlük ise söz konusu fiili "örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek" ve "ağır söz veya hakareti, küçültücü davranışı ses çıkarmadan dinlemek" anlamları ile kaydetmiştir.⁹

7.géydür- (T.): Giydirmek.

oğlana qara kepenek **géydür**mişleridi (DK Drs.72b.13)

⁹ sozluk.gov.tr. Erişim tarihi 29.04.2021

kan ıturalınuñ atını ebçin ıt[na]tdı **geydürdi** (DK Drs.97b.10)

hayır haber getürene at ıtın vërem ıtaftanlar **geydürem** (DK Drs.132b.12)

kıazana (10) geýüm getürdiler kıılıç ve süñü ve çomak ve säyir ceng äletın **geydürüp** ıtonatdılar (DK Drs.144b.11)

Kelime, “ke- > ke-d- > keđ- > key- > geý- / gey- > geý-dür- > giydir-” şeklinde gelişmiştir. Kelimenin gelişiminde yer alan “-DUr-” eki için Taş, “Ettirgen çatılar türetir.” der (2015: 181). Erdal, söz konusu ekin hem sözlüksel ögeler yapan bir ek olduğunu hem de birliktelik, karşılıklılık, ettirgenlik ifade eden şekiller ortaya koyduğunu ifade eder (1991: 799). Hacıeminoğlu, ekle ilgili şu bilgiyi verir: “Eski Türkçe döneminde de bulunan -tur- / -tür- eki bizce eki ekin birleşmesiyle meydana gelmiş olabilir. Esasen geçişli ve ettirgen fiiller teşkil eden -t- eki, muhtemelen, ya heceleme esnasında yanlış bölünme sebebiyle, (art-ur- ‘artırmak’ fiilinin ar-tur- şeklinde hecelenmesi gibi) yahut da ettirgenlik görevi aşınan ekin üzerine, yeniden aynı anlamdaki -ur- / -ür- ekinin gelmesiyle teşekkül etmiştir. Meselâ; tamıt- ‘damlatmak’ tamıt-ur- < tam-tur- ‘damlatmak’ gibi.” (2008: 145-146).

Fiilin Eski Oğuz Türkçesi döneminde hem “geydir-” hem de “geydür-” şeklinde ve aynı anlamda kullanımını tespit ettiğimiz örnekler şunlardır:

EOT: hil‘atler **geydürüp** sarāya getürdiler (MÜS-114/3) yine **geydirdi** aña dībā ħarīr / karşıısına oturup cānı erir (EDKY-689) ādem şüretinde bir kışı dağı **geydür[ür]dük** anlara anlar geýdüğünü taħķık maşħaralığa alındı (BKT-128b/3) ve ba‘dehu ümerāya ve a‘yāna mertebelü (21) mertebesine göre hil‘atlar **geydürdi** (İKT AÖ-38b/21) ‘arab ħalkına on biñ hil‘at **geydürürdi** ve anları bal-ıla ve yağ-ıla kıonuklardı (İKT MY-160b/11) anlar geldüklerinden şonra kıonukluk idüp yemek yidürüp ıtınlar **geydürüp** (4) ol şandığı getürdüp (İKT ME-389b/3) bu gıce ‘oşmān (5) bin ‘affān gelüp baña göñlegın **geydürdi** (İKT AT-36b/5) ħammāmda derledeler (8) ve şaru ıtınlar **geydüreler** (TSHL 92a-8) şimdi sen begenmedüñ yūsuf bunı / tevbe kııl hil‘at **geydür** ħoş ıtut anı (YZL-866) geldi sarab-dār gerü yūsuf dapa / ağır hil‘at **geydürdi** elın öpe (YZ-26a/02) muraşşa‘ kıılıç u geyür ıtınların / kıuşatdı vü **geydürdi** birin birin (SN-4702) ħoş ħarīrler mālİK aña **geydürür** / pālūze ħelvā külİçe yidürür (EDKY-299) aldılar ħammāma yudılar arı / varkıaya **geydürdiler** hil‘atleri (VG-1452), (MKT-89b/1; TİEM 40-162a/11-KTS: 273)

Derleme Sözlüğü’nde, “geydir-” ve “giydir-” şekilleriyle yer alan iki fiil, “aniden bir şeyle vurmak; aniden bıçak saplamak ya da tokat, sopa vurmak” anlamlarıyla yer almaktadır (DS III: 2015, 2086). Fiil, Güncel Türkçe Sözlük’te “giyme işini yaptırmak” ve “ağır sözler söylemek, hakaret etmek” anlamları ile kayıtlıdır.¹⁰

¹⁰ sozluk.gov.tr Erişim tarihi 29.04.2021

8. geyin- (T.): Giyinmek.

yüz kâfir ebçin (10) **gëyîm**mişidi (DK Drs.91a.10)

gendü dahı ebçin to[na]ndı **gëyîndi** sünjüsin eline aldı (DK Drs.97b.11)

gelin at üzerinde [ebçin] **gëyîm**miş (5) sünjüsü elinde (DK Drs.98b.4)

“ke-” kök filinden gelişmiş olan bir başka kelimedir: “ke- > ke-d- > keḏ- > key- > gëy- > gëy-i-n-” Kelimenin teşkilindeki “-n-” için *bkz.* bürin-.

Kelimenin Eski Oğuz Türkçesinde aynı şekildeki kullanımına iki örnekte daha rastladık:

üçüncü gün oldı (6) erenler atlanup silâhların **geyîn**üp sünjülerin ellerine aldılar (İKT ME-327a/6) nu‘mân uyandı tırdı (15) **geyîndi** (MÜS-18/15)

Derleme Sözlüğünde, “geyin-” şekli ve “giyinmek” anlamı ile kayıtlı bir kelimedir (DS IV: 2016). Fiilin Güncel Türkçe Sözlük’te verilen anlamları şunlardır: “giymek, kuşanmak”, “giysiyi belli bir yerden almak veya belli bir yerde diktirmek”, “ağır bir söze veya davranışa, sesini çıkarmadan içerlemek”.

9.gëyür- (T.): Giydirmek.

karavaşa tön **geyür**señ kadın olmaz (DK Drs.3b.7)

beyrege dâyeler kaftan **gëyür**üp tönatdılar (DK Drs.60b.2)

cebe cuğa çarğap **gëyür**di (DK Drs.128b.4)

Kelime “ke- > ke-d- > keḏ- > key- > gëy- > gëy-ür-” şeklinde gelişmiştir. Fiilin gelişiminde yer alan “-Ur-” eki için **Taş**, “ettirgen çatı eki” nitelemesini yapar (2015: 221). Erdal, sözlüksel ögeler teşkil eden bir ek olarak değerlendirdiği “-Ur-” için “kād-ür-” (birine bir giysi giydirmek) örneğini de verir (1991: 710, 715). Hacıeminoğlu, “Eski Türkçe devrinden beri yaygın olarak kullanılan -ur- / -ür- de geçişsiz tabanlardan geçişli, geçişli tabanlardan da ettirgen fiiller teşkil etmektedir.” der (2008: 146).

Eski Oğuz Türkçesi döneminde, aynı şekil ve anlamda kullanımını gösteren örnekler şunlardır:

EOT: ve bu (2) arab tönları gibi tönlar **geyür**di (İKT AÖ-41a/2) andan şonra on biñ dinâr buyurdı (11) hil‘at **geyür**di (İKT ME-437b/11) eger ‘arıyet tön olsa bir ‘avrata geymeg için ayruk gişiyi (8) **geyür**se dahı ol gişi katında helāk olsa ödemek vâcib (9) olur (KG-110a.7) bu kuluñ elin öpdiler nefis tönlar **geyür**üp dürr ü cevâhir saçdılar (MT-8b/9) çıkıncağ uş bu tönları **geyür**gil / ol arada qarınların tøyurgıl (HN-3182) düşer bülbüllere kulkul çemende / **geyür** gülden kabâyı serv-i nâza (MN-157/2) cebrâ’il indı yere tıtdı anı / egnine **gëyür**di ol hulle tönı (YZL-104) şimdi sen

begenmedüñ yūsuf bunı / tevbe kııl hil‘at **gēy(d)ür** hoş tut anı (YZ-30a/15) uş bunıñ gibi bize hil‘atleri / kim **geyüre** diyem ol serveri (EDKY-1304) dün yaşıl hāra **geyürdi** gülsitān gül-gün kabā / işbugün andan ‘ivāz hār-ı muğaylān eyledi (ADD-17/4), (MKT 233b/6-KTS: 273)

Fiil, Derleme Sözlüğünde “geyir-” şekli ve “giydirmek” anlamı ile kayıtlıdır (DS III: 2016).

10.ört- (T.): 1.Örtmek. 2.Kapamak.

Metinde iki anlamı ile kaydedilen fiil, “kapamak” yani “bedeni örtmek” anlamı ile sadece bir kez kullanılmıştır:

beyregi odasına yetürdiler cübbesin üzerine **ört**diler (DK Drs.151a.2)

Gülensoy, bahse konu fiille ilgili üç ayrı anlama işaret etmiş “korumak, görünmez duruma getirmek veya gizlemek için üstüne bir şey koymak; kapamak; kaplamak” ve “*ör-t-”, “<*ör- ~ ür-” “kapanmak, örtülmek, örülmek” şeklinde bir gelişim gösterir (Gülensoy 2011: 671). Clauson, “ört-” fiilini kök fiil olarak değerlendirir (Clauson 1972: 202). Fiilin “ör-, ür-” şeklinden gelişmiş olabileceğine dair herhangi bir örneğe rastlamadık. Dolayısıyla, “ört-” şeklini kök fiil olarak değerlendirmiyoruz.

Fiilin “ürt-” ve “ört-” şekillerindeki kullanımını belirlediğimiz hem Eski Oğuz Türkçesi döneminde hem de diğer tarihî şivelerde yer alan örnekleri şunlardır:

ürt-: EUyg.: kayu barınça mahabuñ-l(a)r ulatı bolmış öñlüğ (16) kuvrağ alku barça umaz için tüzü **ürt**geli tıdğalı ... (Üİ-104a/16), (EUTS: 273), (EUTS: 153) **ört-: Kar.:** ağı keğti harir özün **örti** öz / sini yañsağuçı körüp kamdı köz (KB-5799) uçku kim umızmağ kelip **örter** bir öğürni sızdin (RKT-36/77a2), (DLT III, 425/13), (AKT-67b/9); (TIEM 73-372v/6-KTS: 591) **Har.:** ol keldi erse men tağı terinçekimni yüzümke **örtüm** (NF-415/1) yaşurdı anı **örti** anı (MEŞ-58/8)

ka muğ tonlar yigne birle tikilür (9) adınlarını **örter** ammā özi yalın çalır (KE-78v9) yāfes anı (19) körüp tonı birle **ört**di (KE-27r19) **Kıp.:** karağı cādūsı körgenni **örter** yaman közlüg közin kün birle **örter** (KHŞ-427) **örti** anı (KFL-33a/7), (BM, BV, GT, Kİ-KPÇKTS: 212), (KMT 38b/1) ğarīmğa (7) karşı turganda yakın barmasdın burun **ört**gey-(8)-sen seniñ açık yirleriñni tağı atıññıñ (9) açık yirlerini (MG-44b/7) **EOT:** iy ādem oğlanları taħķik biz indürdük üstünüze çumāşlar (5) **ört**meğiçün ‘avretleriñüzi (BKT-154b/5) bir harāb dükkāna (3) girüp çazā-yı hācet iderdi ammā şöyle ‘avretini **ört**mezdi halāyık nazar iderlerdi (İKT AÖ-8b/3) buyurdı ki anı dağı alup andan öñdin ve andan şonra hūlafā **ört**düğü (16) örtiler üzerine bākī çalup gendü dağı bir nefis dibāc **ört**di (İKT ME-360a/16) (11) bilgil kim kaçan ölüyi yur olsañ teneşür üstine çoğıl (12) andan çonın çıkarğıl ve ud yirin örütgil göbeginden (13) dizine degin iki çat ya üç çat biz **ört**gil (KG-35a.13) yūsuf **örter** yüzini köşkdin iner / çardaşlarına gelür ol haber şorar (YZL-970) dağı muħrim yüzini **ört**se nesene lāzım olmaz şāfī çatında (NHT-90b/11) yūsuf eydür nişe **ört**ersin anı / çünki teprenmez anıñ

yoğdur cānı (EDKY-633) ellerini birbirinün boynına / geçürün çoçuşduruñ **örtün** yine (VG-1671) şanur ‘aybını ton ile **örtiser** / bakır yüzine altını dürtiser (SN-190), (BL 20a-8)

Aynı kökten gelişen diğer fiillerle ilgili tespit edebildiğimiz şekillerin kullanımları şöyledir:

ürtül-: Örtülmek. **EUyg.:** (EUTS: 273) **örtül-**: Örtülmek. **EOT:** eger baş olsa **örtülmiş** olsa ol baş üç delük (14) olsa nesne andan çıkısa baş dibine yayılsa sınımaz (KG-10a.13) **örtülmeye** başı cümle muhrimün dağı yüzi kaçan ölse bilgil (NHT-79b/20) **örtün-**: Örtünmek. **Kıp.:** (KMT K179) **EOT:** kaçan evine girse öksürü kağıru girmek gerek tã ‘avrat **örtine** yapına (KG-81b.9) tekellüfile yiyesi bişürdi getürdi taht altında kodı gendü çārın **örtinüb** dōstın (12) isteyü vārdı (MT-53b/11) **örtül-**: Örtülmek. **Kar.:** tilese bayat birge yarı basut / maña **örtlür** erse anı sen yarut (KB-5935),(DLT I, 244/25) **Har.:** kördi kim zindan eşikide yeti taht-ı revan (2) turur kamuğı kıymetliğ parçalar birle **örtülgen** (KE-92r/2) **Kıp.:** (BV-KPÇKTS: 212) aş yimek öze tağı suf içmek öze **örtüldiler** bizden esirgemek birle teñri te‘ālādan (İMVS-491b/1) şurātın alıp kızledi uşol kız aya birle kün **örtülgey** mü hergiz (KHS-598) **örtün-**: Örtünmek. **EUyg.:** (EUTS: 153), (İdi.: 169) **Kar.:** üzük can kepi bu kara yir tuğı / kara yir kep **örtür** ay kılkı ağı (KB-5422), (DLT I, 250/18) **Har.:** säre başına kettān çadır **örtünüp** kirdi melik ibrahīmğa taht üze orun bērdi (KE-45v12) peygāambar ‘as’nuñ bir kara kilim bar erdi ol kilimni üzesiñe **örtündi** tağı (2) çıktı (NF-144/1) hacimük kemişti tişi bürüncük **örtündi** ‘avrat (MEŞ-174/7) **Kıp.:** **örtündi** tonları birle (KFL-166b/4), (ETZ-KPÇKTS: 212), (KMT 38b/1) **EOT:** ey peygāambar (6) eyit senün ‘avratlarına kızlarına dağı mü’minler ‘avratlarına dağı **örtünsünler** (BKT-459a/6) pes kaçan (7) sizden biriñüz gısl eylese giyecekle **örtünsün** yā bir dıvār ardına yā deveci ardına gizlensün (İKT MY-28a/7) şahid-i gül gönçe **örtündi** niķābın şankim ol / kalb-i ‘akrebde güneş cirmini pinhān eyledi (ADD-17/2) **örtüş-**: Örtmek, birbirini örtmeyazmak. **Kar.:** (DLT I, 231/2) **Har.:** rāzını **örtüşdi** anıñ birle (MEŞ-119/3) **örüt-**: Örtmek, gizlemek. **Kıp.:** (ETZ-KPÇKTS: 212), (KMT H45, K179, B/2-64, C66) **EOT:** andan tonın çıkargıl ve ud yirin **örütgil** (KG-35a.12)

Derleme Sözlüğü’nde “ört-”, “ürt-” şekline ve “giyim kuşam” alanını ilgilendiren bir kaydına rastlamadık; ancak “örtme” kelimesi “başörtüsü” ve “pelerin” olmak üzere iki anlam ile sözlükte yer almıştır (DS V: 3352). Fiil, Güncel Türkçe Sözlük’te “korumak, görünmez duruma getirmek veya gizlemek için üstüne bir şey koymak; kapamak; kaplamak; kötü bir durumu belli etmemek, gizlemek, saklamak” olmak üzere dört farklı anlam ile yer almaktadır.¹¹

11. **şar-** (T.): 1.Sarmak. 2. Bağlamak.

¹¹ sozluk.gov.tr. Erişim tarihi: 18.04.2021

DKK’de iki anlam ile karşımıza çıkan bir fiildir. Giyim kuşam alanını ilgilendiren anlamı, “bağlamak”tır; ancak metinden yola çıkarak bahse konu fiilin “bir nesneyi bedene sarmak, dolamak” anlamı ile kullanıldığını düşünüyoruz.

kan turalı altunlu ince kettân bözini (12) bêline **şardı** (DK Drs.91b.12)

kaftanı altından ayağın berk **şardı** (DK Drs.122b.2)

Türkçe kökenli kelimenin gelişimini Clauson “saru:- > sar-” şeklinde göstermiştir (Clauson 1972: 844). Fiilin “saru-” şekline sadece DLT’de rastladık: **Kar.:** ol suwluk *sarudı* (DLT III, 262/24-27)

Sarmak, şekli için Kıpçak ve Eski Oğuz Türkçesi döneminden gösterebileceğimiz örnekler şunlardır:

Kıp.: kaçan kim tilese kim ‘imâmesin yañla **sarmaqqa** bozğay anı neteg kim *sardı* anı (İMVS-450b/8) rîşte kodı ‘imâme **sarğan** (KFL-152b/6), (KMT 45b/9) **EOT:** gezerken bir kimse geldi (4) başını **şarmış** (MÜS-84/4) andan bir päre biz birle (6) ölünüñ tenin sileler qurudalar andan kefenin **şaralar** (KG-36a.6)

Aynı fiilden gelişmiş şekillerin Karahanlı, Kıpçak ve Eski Oğuz Türkçesi dönemindeki kullanımları ise şöyledir:

sarış-: sarmakta yardım ve yarış etmek. (DLT II, 96-5,9), **sarit-:** sardırmak, sarmayı emretmek. (DLT II, 304-3, 5), **sarla-:** sarmak. (DLT III, 296-16, 18, 21, 22), **sarlan-:** sarınmak, sarılmak. (DLT II, 246-22, 24, 26, 28), **sarlaş-:** sarmakta yardım ve yarış etmek. (DLT II, 215-13, 17), **sarlat-:** sardırmak. (DLT II, 346-1,4), **sarmal-:** sarılmak, dolanmak. (DLT II, 233-19, 22), **sarmaş-:** sarmakta yardım etmek. (DLT II, 216-23,26), **sarmat-:** sardırmak. (DLT II, 349-22, 25) **şaran-:** Sarık sarınmak. **Kıp.:** (ETZ-KPÇKTS: 227) **sarmalan- (T.):** İyice sarılmak, bürünmek. **EOT:** görür kim **sarmalanmış** bir abaya / bununla girdi bir dem merhabaya (TS: 3318), (YTS: 181) **sarut-:** Sardırmak. **Kar.:** ol anar suwluk *sarutı* (DLT II, 304/3-5)

Derleme Sözlüğü’nde kelimenin giyim kuşam alanını ilgilendiren bir anlamına rastlamadık. Fiil, Güncel Türkçe Sözlük’te “bir görev veya işin yerine getirilmesini başkasına yüklemek, sarılıp tırmanmak, kâğıt veya bir bitki yaprağıyla dürmek” gibi anlamlarının yanı sıra “örtmek; yumak yapmak; bir şeyi başka bir şeyin içine koyup onunla kaplamak”¹² şeklinde giyim kuşam alanı doğrultusunda kullanılan anlamları ile de kaydedilmiştir.

12. sarın- (T.): Sarınmak.

¹² Sozluk.gov.tr. Erişim tarihi: 18.04.2021

anam menüm için gök geyüp kara (12) *şarın*sun (DK Drs.74a.11)

kırk <elli> yigit (12) kara geyüp gök *şarın*dılar (DK Drs.151b.12)

Fiil “saru- > sar- > sar-ı-n-” şeklinde gelişmiştir. Kelimenin teşkilinde yer alan “-n-” için bkz. bürin-.

Aynı şekil, DLT’de “bir şeyi sarınmak, örtünmek” anlamı ile yer almaktadır (DLT II, 151-5, 7, 9, 12, 15).

Kelime, Derleme Sözlüğü’nde giyinme, örtünme vb. anlam ile kayıtlı değildir. Güncel Türkçe Sözlükte ise “kendi üstüne sarmak” anlamıyla yer almaktadır.¹³

13. tola- (T.): Dolamak, sarmak, kucaklamak.

tolaması [altun] beşikte beledüğüm oğul [*tolap tolap* ağ südümi emzürdügüm oğul] (DK Drs.28a.11)

tolap tolap ağ südümi emzürdügüm oğul (DK Drs.84b.3)

kan turalı bir kepenegi kapağına *toladı* (DK Drs.94a.13)

Fiilin gelişimi ile ilgili edindiğimiz bilgiler ve kendi görüşümüz şöyledir:

İncelediğimiz kaynaklarda, “tola-” fiilinin anlamı ve gelişiminde “tola- < tolga- < tol-” izahının Çağbayır¹⁴ ve Gülensoy’da ortak görüş olduğunu görüyoruz (Çağbayır II: 1265), (Gülensoy I: 295). Clauson ve Tietze ise fiilin gelişimini “tolga-” şeklinden yola çıkarak izah eder (Clauson 1972: 497), (TZ II: 455).

Yukarıda ortaya koyduğumuz görüşlerde, fiil kökü olarak düşünülen “tol-” ile ilgili, fiili daha eskiye götüren bir açıklama yapılmamıştır. Bize göre, tol- fiilinin kökü “tō~tū-” (tutmak, tıkamak, kapatmak) fiilidir (Hacıeminoğlu 1992: 30). Dolanan, sarılan nesne, bir başka nesneyi kapatır, doldurur, örter. Kelimenin teşkilinde yer alan “-l-” nin de edilgenlik değil, etken fiil yapan bir ek olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla, fiilin gelişimi kanaatimizce “to-l- ğa- > tola-” şeklinde olmuştur. Korkmaz, “-gA-” için, “fiilden ad türeten -g ekiyle addan fiil türeten bir +A- eki kaynaşmasından oluşmuş (-g+A- > -gA- biçiminde *tol-ıg+a > tolga- > tola-* vb.) bir birleşik ek olduğu görüşündeyiz.” izahını yapar (2007: 124). Banguoğlu, “-A-” için, “Eski Türkçede fiil köklerine berkitme eki olarak gelen (tolgamak bulgamak) -ge- ekinin damak sesini düşürmesiyle meydana gelmiş bir sayılır.” görüşündedir (2004: 276). Hacıeminoğlu, Banguoğlu’nun “dola-, bula-, ula-, kapa-, dada-n-, kaz-a-n-” fiillerini “-a-” ekiyle genişlemiş saymasına karşı çıkmıştır.¹⁵

¹³ Sozluk.gov.tr. Erişim tarihi: 18.04.2021

¹⁴ Çağbayır, fiili uzun ünlülerle göstermiştir: tol-ğā-ma / tōlā-mak. (Çağbayır II: 1265)

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hacıeminoğlu 1992: 106

Aynı kök fiilden gelişmiş şekillerin gerek aynı anlamda gerekse farklı anlamlara sahip kullanımını tespit ettiğimiz örnekler şunlardır:

dola-: Dolamak, sarmak. **EOT:** gevr diyü dülbend (15) büklimine eydürler bir gez başda **dolamağa** büklüm dirler (NHT-75a/15) **dolan-:** Örtünmek, bürünmek. **Har.:** çulğandı tonlarınğa **dolandı** tonığa (MEŞ-178/3) **dolğan-:** Sarınmak. **Har.:** **dolğandı** sarmandı büktürüldi (MEŞ-154/4) **tolğa- :** Dolamak, sarmak. **Har.:** (HKT 438a/7-KTS: 756) **Çağ.:** (ŞSL, BV, GT, NH, ÇFK, TEH, LM-ÇTS: 1145) **tolga-:** Yün çilesi dolamak. **Kar.:** (DLT III, 289/24) **tolgan-:** Yünü koluna dolamak. **Kar.:** (DLT II, 241/18) **tolgaş-:** Dolamakta ve bükmekte yarış etmek. **Kar.:** (DLT II, 221/1)

Derleme Sözlüğü'nde “tola-” ya da “dola-” şekilleri yoktur; ancak bu fiilden gelişen ve giyim kuşam alanını ilgilendiren “dolak, dolakçı, dolalı, dolama” şekilleri yer almaktadır (DS II: 1542). Fiil, Güncel Türkçe Sözlük'te “iplik, şerit, tel vb. nesnelere bir şeyin üzerine döndürerek sarmak” ve “sarmak, kavuşturmak” anlamları ile verilmiştir.¹⁶

14.tonan- (T.): Zırh giymek.

toğan biñ [er] yağı (6) gördümise **tonam**madum (DK Drs. 140b.6)

Atay, “Anlam Kötülenmesine Uğramış Güzel Bir Kelime: Don” başlıklı makalesinde, bahse konu kelimenin “tola-” fiiliyle ilişkili olduğunu ifade eder: “Eski zamanlarda terziliğin şimdiki kadar gelişmediği, giysilerin daha çok sarmak, dolamakla oluşturulduğu düşünülebilir.” der (2010: 6-7). Don ile ilgili olarak da “ ‘Don’ kelimesi, çoğu kaynakta belirtildiğinin aksine Sakaca değil, Türkçe to- ~ tu- (kapatmak, örtmek, muhafaza etmek, engel olmak, set çekmek) fiilinden türemiş Türkçe bir kelimedir.” değerlendirmesini yapar (2010: 9). Atay'ın işaret ettiği kökle ilgili Hacıeminoğlu, “tu-: tutmak, tıkamak, kapatmak” anlamında olduğu bilgisini vermiştir (1992: 30). Biz de “ton/don”un “tō- ~ tū-” fiil kökünden “+n” ekiyle türetilen bir isim olduğunu ve “tonan-” fiilinin de aynı kökten geliştiğini düşünmekteyiz. Şu halde, fiilin gelişimini “tō-n+a-n-” şeklinde gösterebiliriz.

Kelimenin teşkilinde yer alan “+A-” için de yine Hacıeminoğlu, “Genellikle kök isimlere gelen ve daha çok geçişli-etken fiiller teşkil eden işlek bir ektir.” der (2008: 148).

Fiilin Eski Oğuz Türkçesi döneminde aynı anlamda kullanımını bir örnekte daha belirledik:

fil-leri bārgāh önine çekdiler kıllar **tonan**up (14) qarşu durdılar (KAT-162/13)

Aynı kök fiilden geliştiğini tespit ettiğimiz örnekler şunlardır:

¹⁶ sozluk.gov.tr. Erişim tarihi: 18.04.2021

donalt- ~ tonalt-: Elbise giydirmek. **EOT:** (TS: 1213) **donan- ~ tonan-:** Süslenmek; giyinip kuşanmak. **EOT:** ince kız **tonam**nca yoğun kız ere varmış (TS: 1214) çün gökden yire yağdum yirden göğe çok ağdum / âdem donın **donand**ım devrânum süre geldüm (YED-178/7) **donan-:** Süslenmek. **Çağ.:** (ŞSL-ÇTS: 303) **donat- ~ tonat-:** Süslemek; giydirip kuşatmak. **EOT:** açlar doyurup yalınlar **tonak**kandır (TS: 1214), (TİEM 4035b7, KTS: 201) **tona-:** Donatmak. **EUyg.:** 9/12 (üçün) tip tiser tünm bir antağ 9/13 (kedi)m ton etük yivig tiz-9/14-ig kedmiş **tonamış** körü kanınçsız (MS-9/14), (EUTS: 246) **tona gir-:** Zırh giymek. **EOT:** bular dağı bizi yağı şanalır / **tona gir**üben ata atlanalar (SN-903) **tonalt-:** Elbise giydirmek. **EOT:** (YTS: 210) **tonan-:** Giyinmek. **Kar.:** yana kıoptı yundi **tonand**ı tükel / namaz kıldı özke yorup eğğü fal (KB-4969) **EOT:** ulu kiçi ni‘metinden gönene / toyına açlar u yalıñ **tonana** (GAR-5868) herkesi libâslar geyüp **tonand**ılar (MÜS-6/13) ol kim kuşandı biline cür‘et kuşağını / ol kim **tonand**ı egnine devlet kabâsını (ADD-4/3), (YTS: 210) **tonan-:** Süslenmek. **EOT:** müsâ eyitdi ey çalabumuz sen vèrdi-sen fir‘avnla beglerine dürlü dürlü kumâşlar **tonammağ**içün dağı çok mâllar vèrdün (BKT-228b/1) **tonan**up sühely-i yemen oturur / kamu kapudan perdeler götürür (SN-963) **tonlan-:** Elbise giymek. **Kar.:** (ABE, DLT 158/137) **tonlarımı ört-:** Elbiselerine bürünmek. **Kar.:** (TİEM 73-163r/8-KTS: 757)

Aynı kökten gelişen “ton” isminin “bürünülecek” bir elbise imal etmek anlamında bir fiil ile tamlama halinde kullanıldığını belirlediğimiz örnekler şunlardır:

ton biç- : Elbise kesmek. **EOT:** ne söz hîle boyına **ton biç**didi / katı katı tevrîte and içdidi (SN-3125),(YTS: 210) eydürdi kim göz yumup açınca yirmi gün geçer, kadı avrata talak **tonun biç**er (TS : 216) **ton bol-:** Elbise yapmak. **Çağ.:** (ÇFK-ÇTS: 1146) **ton eyle-:** Elbise yapmak, dikmek. **EOT:** kul âzâd idem açları toyuram / **ton eyle**yeler yoğsula buyuram (SN-1290),(YTS: 210) degme gün giymege bir **ton eyledi** / ol tonu dahi hep altun eyledi (YTS: 1216) **ton idin-:** Kendisine örtü yapmak. **EOT:** (TİEM 40-275a/1-KTS: 757) **ton it-:** Elbise yapmak. **EOT:** iy oğul (8) kış geldi ehl-i ‘ayâluñ mâlı yok ki **ton id**elüm (İKT ME-356b/8) **ton kesdür-:** Elbise biçtirmek. **EOT:** (YTS: 210)

Derleme Sözlüğü’de “tonan-” ve “donan-” şekliyle ilgili bir örneğe rastlamadık; ancak aynı kökten gelişen “donak, donaklı, donan, donangı” kelimeleri giyim kuşam alanı ile ilgili isimler olarak kayıtlıdır (DS II: 1558). Kelime, Güncel Türkçe Sözlükte “giyinip kuşanmak, süslenmek; yayılıp kaplanmak; ışıklı duruma gelmek, ışıklarla bezenmek; gerekli nesnelere biraraya getirilip süslenmek, gösterişli duruma getirilmek” olmak üzere dört anlam ile kaydedilmiştir.¹⁷

15. tonat-: Giydirmek.

aç görseñ toyurğıl yalıncağ görseñ **tonat**ğıl (DK Drs.9a.7)

ac (9b.1) görse toyurdı yalıñ görse **tonat**dı (DK Drs.9b.1)

¹⁷ sozluk.gov.tr. Erişim tarihi 18ç04.2021

aç görsem toyurdum (12) yalnızcağ görsem **tonat**dum (DK Drs.14a.12)

beyrege dāyeler kaftan (2) gēyürüp **tonat**dılar (DK Drs.60b.2)

aç görsem toyurdum yalnızcağ görsem **tonat**dum (DK Drs.71a.4)

yalıncağ görsem **tonad**ayum senüñ için (DK Drs.86b.1)

oğlanı **tonat**dılar (DK Drs.125a.8)

aç mı toyurduñ yalnızcağ [m]ı (9) **tonat**duñ (DK Drs.129a.9)

kılıç ve süñü ve çomak ve sāyir ceng āletin (11) gēydürüp **tonat**dılar (DK Drs.144b.11)

Fiil, “to-n+a-t-” şeklinde gelişmiştir, kelimenin teşkilinde yer alan “+A-” için *bkz.* tonan-.

Fiilin aynı şekil ve anlamda, Karahanlı ve Eski Oğuz Türkçesi döneminde kullanımı şöyledir:

Kar.: ol meni **tonatı** (DLT II, 312-22/24) **EOT:** turup tañlacak **tonad**ırlar şarı / süheyle varur karşı cümle çeri (SN-1352), (YTS: 210) cūduñ seḥā vü ni‘met ile ḥalk-ı ‘ālemüñ / yalnızcağın **tonatı** vü toyurdu acını (ADD-19/13)

Derleme Sözlüğü’nde giyim kuşam alanına ait “donat-; tonat-” şekilleriyle kayıtlı bir kelimeye rastlamadık; Güncel Türkçe Sözlük’te ise kelime “donat-” şekliyle ve “birinin giyimini sağlamak”, “süslemek”, “bir şeyin iş görebilmesi için gereken nesnelere, gereçleri katmak, teçhiz etmek”, “sövmek” ve “azarlamak” anlamları ile kayıtlıdır.¹⁸

16. ur- (T.): Giydirmek, takmak.

Metinde, “bir giyim kuşam ögesini giydirmek ve takmak” anlamlarının dışında “vurmak, dayamak, silahla isabet ettirmek vb.” 9 farklı anlamı ile kaydedilen bir fiildir.

ḳara eṣek başına uyan (7) **ursañ** ḳatır olmaz (Dk Drs.3b.7)

[sen] allāhu ṣamedsin ādeme sen (3) tāc **urduñ** (DK Drs.107a.3)

ḳara polad uz ḳılıcum (3) bēlüme bağlarıdum alın başa ḳunt ışuğum **ururıdum** (DK Drs.150b.3)

Kök fiil olarak karşımıza çıkan bir fiildir. Kelime, Karahanlı Türkçesinde “takmak” anlamı ile kullanılmıştır: **Kar.:** (DLT I, 165/11)

Fiilin tamlama şeklinde kullanımını tespit ettiğimiz diğer örnekler şunlardır:

başına ur-: 1. Başına giymek. 2. Başına giydirmek. **EOT:** mir süleyman oldu çün kim padişah / **urdular başın’**anın altun külah (TS: 437), (YTS: 26) **külāh ur-:** Başlık giydirmek. **EOT:** cübbe

¹⁸ sozluk.gov.tr. Erişim tarihi 29.04.2021

çıkardım giyürdüm, başına **külâh urdum** (TS: 2767), (YTS: 150) **na'1 ur-**: Pençe çakmak. **Har.:** (MEŞ-30/3)

tâc ur-: Taç giymek. **Kıp.:** **tâc urdı** anıñ başınge (KFL-139b/1) **EOT:** kaş (14) tağlarının başına **tâc urur** / ‘âlemi rüşen kılp (15) pervaz urur (MÜS-75/14) başına **taç uram** sırtına semer (TS: 3967), (YTS: 219)

Bahse konu fiilden gelişmiş şekillerle ilgili diğer örnekler ise şunlardır:

urıl- ~ urul-: Giydirilmek. **EOT:** ħar gedây-iken arpaya muhtâc / gözedürem k’ **urıka** başıma tâc (ŞYH-115) ol nurdan taç başına **urulu**muştu hulle egninde giyilmişti (TS: 3977), (YTS: 220) **ışık urın-** (T.+T.): Miğfer giymek. **EOT:** kollar yumak kolluk giymektir başa mesh vermek **ışık urınmaktır** (TS:1989), (YTS: 111) silâhların bağlanup cebe (14) ve cevşenlerin geyüp ışıkların **urınup** ve kılıçlar daķınup (İKT AT-152b/14) **urul-:** İp vb. örülmek. **Kar.:** (DLT I, 195/19) **urun-:** Sarınmak, örtünmek, giyinmek. **Kar.:** er suvluk **urundi**/uragut bürünçük **urundi** (DLT I, 201/8-16) ünün sıġtadı eştip ögdülmüşe / **urundi** toķınıdı aķıttı yaşıa (KB-6292), (TİEM 73-430r/7-KTS: 793) **Har.:** (HKT 321 b/6-HAT: 627) **Kıp.:** butaķlar aldı butsân-dan yana bâc / çiçek-lerden **urunup** her biri tâc (GT-6/4 (3b/4) **EOT:** bir gün ħal‘adan baķup (9) şâbûrı gördi ki ħarîr libâslar geymiş ve başına altun tâc **urumuş** ki cevâhir-ile (10) muraşsa‘ aña ħabar gönderdi (İKT MY-156b/9), (TS: 3979), (YTS: 220) dü‘â kıldı dükeli ulu begler / **urundular** bahâdurlar u yigler (HN-4817) belâ vü miġnete düşüp süleymân tâcın **urumaġ** / ne aşşı çün yele vërür felek taġt-ı süleymânı (MN-1/26) sînemin sofası sadrında hayâlin sanasın / tâc-ı kisrâ **urunur** taht-ı süleymâna geçer (ŞYD-22/3) tağ başı aķ börk **urundi** egnine kakım-nişîn / hem vaşâķ sincâb ile her servi kaftan eyledi (ADD-17/10) **urunul-:** Giyinilmek. **EOT:** anın için **urunulur** takınılır nesnelere alam (TS: 3981), (YTS: 220)

Fiil, Derleme Sözlüğü’nde “vurunmak” şekli ve “giyinmek” anlamıyla (DS VI: 4110); Güncel Türkçe Sözlük’te de aynı şekilde ve “giyinmek, örtünmek” anlamının yanı sıra “kendine vurmak” ve “koymak” anlamları ile kaydedilmiştir.¹⁹

17.yaşmaklan- (T.): Yaşmaklanmak, yaşmak bürünmek.

banı çiçek **yaşmaklandı** ħaber şordı (DK Drs.41a.3)

Fiilin “yaşmak” tan geliştiği sarihtir. Yaşmak isminin de “yaş-” fiilinden (örtmek, kapamak, gizlemek) geliştiği konusunda Çağbayır, Gülensoy ve Eren ortak görüşe sahiptirler (Çağbayır V: 5243), (Gülensoy II: 1083), (Eren 1999: 443). Kelimenin gelişimi ise “yâş-maķ > yaşmaķ” şeklindedir. Şu halde, fiilin gelişimini de “yaşmak+la-n-” şeklinde belirleyebiliriz; “+la-” için *bkz.* bele-, “-n-” için *bkz.* bürin-.

¹⁹ sozluk.gov.tr. Erişim tarihi 29.04.2021

Aynı kök fiilden gelişmiş diğer şekillerle ilgili tespit ettiğimiz örnekler ise şunlardır:

yaş-: Örtmek, kapamak. **Kar.:** ançağa tegi *yaştı* kün perde birle (RKT-34/60a2), (DLT III, 60/14), (TİEM 73-199v/9-KTS: 859) **Kıp.:** (Kİ, RH-KPÇKTS: 314) , *yaştı* tişi yüzün (KFL-10a/5) **EOT:** görüp mühtacdan özünü *yaşma* / hemin kendi çöregine köz eşme (TS: 4384), (YTS: 237) yüzümi ben niķāb ile *yaşayın* / anuñla arķun arķun söyleşeyin (HN-2937) görüp gül yüzünġi gonce hayādan / yeşil burķa‘la hep yüzin *yaşupdur* (MN-163/5) **yaşan-:** Gizlenmek, örtülmek. **EOT:** muraşsa‘ meclis ālātı dōşendi / ki yir yüzi ol altundan *yaşandı* (HN-4322) **yaşı-:** Yaşmak örtmek, örtünmek. **Çağ.:** (ŞSL-ÇTS: 1238) **yaşın-:** Gizlenmek, örtünmek. **Kar.:** (TİEM 73-163r/9-KTS: 860) **Har.:** (İML: 87) **Kıp.:** rasūl ‘aleyhi’s-selām anıñ içinde (2) *yaşımur* irdi avval-ı islāmda ol iw şafā katında turur (İMVS-292a/2), *yaşındı* andın (KFL-44b/7) **EOT:** (TS: 4382), (YTS: 238) **yaşır-:** Gizlemek, örtmek. **Har.:** (İML: 87) **Kıp.:** (CC I-3b/14) **yaşmak yaşan-:** Yaşmaklanmak, yaşmak bürünmek. **EOT:** (TS: 4384), (YTS: 238) **yaşrut-:** Gizlemek. **Kar.:** (TİEM 73-179v/8-KTS: 860) **yaşur-:** Örtmek. **Kar.:** (DLT III, 68/14), (TİEM 73-71v/3; RKT-33b/1-KTS: 860) **EOT:** işitdük ki fağfūr şāhuñ kıızı / kaçup atasından *yaşurdı* yüzi (SN-4373), (TS: 4385), (YTS: 238) **yeşin-:** Gizlenmek, örtünmek. **Har.:** (HKT 583 b/5-HAT: 679)

Derleme Sözlüğü’nde “yaşmaklan-” şekline rastlamadık; ancak “yaşmağ, yaşmağlamağ, yaşmanmak” şekilleri hem isim hem de fiil olarak yer almaktadır (DS VI: 4197-4198).

Sonuç

DKK’de “giyinmeyi” “bir kıyafete bürünmeyi” anlatmak üzere kullanılan fiillerle ilgili sayısal bir değerlendirme yaptığımızda karşımıza şu bilgiler çıkmaktadır:

Fiil	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Unsur
bele-	2	tolama
büri-	1	cübbe
bürin-	1	cübbe
çulğa-	1	gön
egnine al-	1	cübbe
gëy-	31	gëyesi, kaftan, kara (kara renkli), gömlek, pilon, cevşen, gök (gök renkli), al (al renkli), sarı (sarı renkli), gëyüm, gëyim, ton, demür ton.
gëydür-	4	kepenek, ebçin (zırh), kaftan, gëyüm, ceng aleti
gëyin-	3	ebçin (zırh)
gëyür-	3	ton, kaftan, cebe cuğa (zırh), çarğap
ört-	1	cübbe
sar-	2	kettān bezi, ayak
sarın-	2	kara (kara renkli), gök (gök renkli)

tola-	3	kepenek, tolama
tonan-	1	zırh
tonat-	9	yalıncağ, yalıñ, kaftan, ceng aleti
ur-	2	tac, ışuğ (miğfer)
yaşmaqlan-	1	yaşmak

Yukarıdaki verilerden hareketle, DKK’de giyinmeyi anlatan on yedi fiil arasında en çok kullanılan “gëy-” olduğunu belirlemiş oluyoruz. Metinde, aynı giyim kuşam unsuru için farklı fiiler kullanıldığı gibi (cübbe için “büri-, bürin-, egnine al- ve ört-”; tolama için “bele-, tona-”; kepenek için “gëydür-, tola-”, gëyüm için “gëy-, gëydür-”; kara ve gök için “gëy-” ve “sarın-”; kaftan için “gëy-, gëydür-, tonat-” ebçin için “gëydür-, gëyin-”) bunun aksi olarak, aynı fiil farklı giyim kuşam unsurları için de kullanılmıştır (gëy- fiilinin gëyesi, pilon, kaftan, cevşen ...; tonat-’ın yalıncağ, yalıñ, ceng aleti ve kaftan; gëyür- fiilinin ton, kaftan, cebe, cuğa, çarğap ile kullanılması).

Dolayısıyla, sadece DKK’yi göz önünde bulundursak dahi, Oğuzların çeşitli giyim kuşam unsurlarına ve bu unsurların kullanımları doğrultusunda, iletmek istedikleri manaya uygun olacak şekilde farklı fiilleri kullanabilecek bir zenginliğe sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Taranan Eserler ve Kısaltmalar

- ABE : Ercilasun, Ahmet Bican vd. (2014). Divânu Lugâti’t-Türk. Giriş-Metin-Çeviri-Notlar Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ADD : Özmen, Mehmet (2001) (haz.). Ahmed-i Dâ-î Divanı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AH : Arat, Reşid Rahmeti (1951) (haz.). Atebetü’l-Hakayık / Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, İstanbul: Ateş Basımevi.
- AŞNKSM : Türk, Vahit (2017) (haz.). Ali Şir Nevâyî Münacât-Çihil Hadis (Kırk Hadis)-Nazmü’l Cevâhir- Kitâb-ı Sırâcü’l-Müslimîn, Metin-Aktarma-Dizin-Tıpkıbasım içinde 263-309. Ankara: TKAE Yayınları.
- AŞNNC : Türk, Vahit (2017) (haz.). Ali Şir Nevâyî Münacât-Çihil Hadis (Kırk Hadis)-Nazmü’l Cevâhir- Kitâb-ı Sırâcü’l-Müslimîn, Metin-Aktarma-Dizin-Tıpkıbasım içinde s. 65-243. Ankara: TKAE Yayınları.
- AŞNV : Türk, Vahit (2015) (haz.). Ali Şir Nevâyî Vakfiye, İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım. Ankara: TKAE Yayınları.
- AY : Kaya, Ceval (1994) (haz.). Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AY VI : Ayazlı, Özlem (2012) (haz.). Altun Yaruk Sudur VI. Kitap. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BH : Türk, Vahit (2009) (haz.). Hatiboğlu Bahrü’l-Hakâyık, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- BKT : Küçük, Murat (2014) (haz.). Eski Anadolu Türkçesine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi, Giriş-İnceleme-Metin-Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BL : Turan, Fikret (2017) (haz.). Bahşayış Lügati -Bahşayış bin Çalıça. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CC : Grönbech, K. (1992). Kuman Lehçesi Sözlüğü, *Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini*, çev. Kemal Aytaç. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çağ. : Çağatay Türkçesi
- ÇBH : Müller, F.W.K ve A. Von Gabain (1945). Çaştani Bey Hikayesi, (Uigurica IV-A), Çev. S.Himran. İstanbul: Bürhaneddin Erenler Basımevi.
- ÇTS : Ünlü, Suat (2013). Çağatay Türkçesi Sözlüğü. Konya: Eğitim Kitabevi.
- AL : Abuşka Lugati
- BV : 'Alī Şīr Nevāyī – Bedayi' u'l-Va
- CD : Cemīlī Dīvānı
- ÇFK : Çağatayca Fıkıh Kitabı
- ED : Yusuf Emirī Dīvānı
- FK : 'Alī Şīr Nevāyī - Fevāyidü'l-Kiber
- GN : Gül-ü Nevruz
- GT : Çağatayca Gülistan Tercümesi
- HBD : Hüseyin Baykara Dīvānı
- LD : Lütfī Dīvānı
- LM : 'Alī Şīr Nevāyī - Leylī vü Mecnūn
- MÜN : 'Alī Şīr Nevāyī - Münşe'āt
- NH : 'Alī Şīr Nevāyī - Nevādirü'n Nihāye
- ŞHD : Şiban Han Dīvānı
- ŞSL : Şeyh Süleyman Lugati
- TEH : 'Alī Şīr Nevāyī – Tārīh-i Enbiyā ve Hükemā
- TMA : 'Alī Şīr Nevāyī - Tārīh-i Mulūk-ı 'Acem
- DKK : Özçelik, Sadettin (2016). Dede Korkut: Metin, Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DLT : Atalay, Besim (2006) (haz.). Divanü Lügati't-Türk Tercümesi c. I-II-III-IV, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS : Derleme Sözlüğü
- EDKY : Karahan, Leyla (1994) (haz.). Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yusuf - Yusuf u Züleyha. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EOT : Eski Oğuz Türkçesi
- EUDDM : Ayazlı, Özlem (2016). Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- EUTS : Caferoğlu, Ahmet (2011). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EUyg. : Eski Uygur Türkçesi
- GAR : Yavuz, Kemal (2000) (haz.). Âşık Paşa-Garib-nâme I/1-I/2-II/1-II/2. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GT : Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1978) (haz.). Seyf-i Sarayî Gülistan Tercümesi. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Har. : Harezmi Türkçesi
- HAT : Ünlü, Suat (2012). Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü. Konya: Eğitim Kitabevi.
- HKT : Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi.
- MİRN : Mi'râc-nâme
- HN : Ayan, Hüseyin (1979) (haz.). Şeyhoğlu Mustafa Hurşîd-nâme (Hurşîd ü Ferahşâd) İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, IV+533 s.
- HUAS : LE COQ, A. Von (1941). Huastuanıft, çev. S. Himran. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İdi. : Yunusoğlu, Mağfiret Kemal (2012). Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İKT AÖ : Özkan, Abdurrahman (2009) (haz.). Şirvanlı Mahmud- Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İKT AT : Tekin, Arslan (1998) (haz.). Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi, 4.cilt 1.Kısım: Dil Özellikleri-Metin-Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İKT ME : Ergüzel, Mehdi (1999) (haz.). Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi IV. cilt 2.Kısım: Dil Özellikleri-Metin-Sözlük-Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İKT MY : Yelten, Muhammet (1998) (haz.). Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi 1.Kısım Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İML : Battal, Aptullah (1997) (haz.). İbni-Mühennâ Lûgati. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İMVS : Toparlı, Recep (1992) (haz.). İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâfîn. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kar. : Karahanlı Türkçesi
- KAT : Doğan, Enfel (2016) (haz.). Keykâvus bin İskender bin Veşmgîr Kâbûs-nâme Tercümesi - Giriş-Notlar-Metin-Sözlük/Dizin-Tıpkıbası - Tercüme Eden Şeyhoğlu Sadru'd-dîn Mustafâ. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KB : Arat, Reşit Rahmeti (2007) (haz.). Kutadgu Bilig I Metin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Arat, Reşit Rahmeti (1979) (haz. Kemal Eraslan vd.). Kutadgu Bilig III İndeks. Ankara: TKAE Yayınları.

- KE : Ata, Aysu (1997) (haz.). Nāsirü'd-din Bin Burhānū'd-din Rabgūzī Kısasü'l-Enbiya (Peygamber Kıssaları), I Giriş-Metin-Tıpkıbasım, II Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KG : Akkuş, Muzaffer (1995) (haz.). Kitab-ı Ğunya, İnceleme-Metin-İndeks-Tıpkıbasım. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KHŞ : Hacıeminoğlu, Necmettin (2000) (haz.). Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kıp. : Kıpçak Türkçesi
- KK : Toparlı, Recep vd. (1999) (haz.). El-Kavânînü'l-Külliyeye Li Zabtî'l-Lügati't-Türkiyye. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KMT : Toparlı, Recep vd. (2000) (haz.). Kitab-ı Mecmu-ı Tercüman-ı Türki ve Acemi ve Mugali. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KPÇKTS : Toparlı, Recep vd. (2007). Kıpçak Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BM : Kitâbu Bulgatü'l-Müştâk Fî Lügat'i-Türk Ve'l-Kıfçak
- BV : Baytaru'l-Vâzih
- ETZ : Et-Tuhfetü'z-Zekiyeye Fî'l-Lügati't-Türkiyye
- KF : Kitâb Fî'l-Fıkh
- KFT : Kitâb Fî'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî
- Kİ : Kitâbü'l-İdrâk Li Lisâni'l-Etrâk
- RH : Kitâb Fî Riyâzâtî'l-Hayl
- KTS : Ünlü, Suat (2012). Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Sözlüğü. Konya: Eğitim Kitabevi.
- AKT : Anonim Kur'an Tefsiri, İstitut Naradov Azii Kitaplığı Cod.332.
- HKT : Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi
- MKT : Eski Anadolu Türkçesi Manisa Kur'an Tercümesi.
- TİEM 40 : Eski Anadolu Türkçesi Satırarası Kur'an Tercümesi, Türk ve İslam Eserleri Müzesi No 40.
- TİEM 73 : Karahanlı Türkçesi Satır-Altı Kur'an Tercümesi, Türk ve İslam Eserleri Müzesi No 73.
- ME : Poppe, N.N (2009).(haz. Mustafa S.Kaçalin) Zemaşerî Mukaddimetü'l-Edeb-Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MEŞ : Yüce, Nuri (2014) (haz.). Ebu'l-Ķâsım Cârullâh Maḥmūd Bin 'Omar Bin Muḥammed Bin Aḥmed Ez-Zamaşarî El- Ḥvârizmî, Mukaddimetü'l-Edeb- Ḥvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuṣter Nüshası-Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MG : Uğurlu, Mustafa (1987) (haz.). Münyetü'l-Guzât. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- MM : Toparlı, Recep ve Mustafa Argunşah (2008) (haz.). Mu'înü'l-Mürîd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MN : Canpolat, Mustafa (1995) (haz.). 'Ömer Bin Mezîd - Mecmû'atü'n-Nezâ'ir – Metin-Dizin-Tıpkıbasım. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MS : Tekin, Şinasi (1976) (haz.). 'Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Burkancıların Mehdîsi, Maitreya İle Buluşma Uygurca İptidâî Bir Dram (Burkancılığın vaiphasika tarikatine ait bir eserin Uygurcası). Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- MSD : Eraslan, Kemal (1999) (haz.). Mevlâna Sekkâkî Divanı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MT : Korkmaz, Zeynep (2017) (haz.). Marzubân Bin Rüstem Marzubân-Nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî, Tercüme Eden Şeyhoğlu Sadre'd-dîn Mustafâ. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MÛS : Erdem, Mehmet Dursun (2007) (haz.). Müseyyeb-nâme, Ankara: Hece Yayınları.
- NF : Eckmann, Janos (2004) (haz.). Nehcü'l-Ferâdis - Uştmahların Açık Yolu, I Metin II Tıpkı Basım. (yayımlayanlar: Semih Tezcan, Hamza Zülfikar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Ata, Aysu (1998) (haz.). Nehcü'l-Ferâdis Uştmahların Açık Yolu- Cennetlerin Açık Yolu, III Dizin-Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NHT : Bilgin, Azmi (1996) (haz.). Nazmü'l-Hilâfiyyat Tercümesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- RKT : Ata, Aysu (2004) (haz.). Türkçe İlk Kur'an Tercümesi: Karahanlı Türkçesi (Rylands Nüshası): Giriş-Metin-Notlar-Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SN : Dilçin, Cem (1991) (haz.). Mesud Bin Ahmed Süheyl ü Nevbahar. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ŞYH : Özdemir, Mehmet (2011) (haz.). Şeyhi Harnâme. İstanbul: Kapı Yayınları.
- ŞYD : İsen, Mustafa ve Cemal Kurnaz (1990) (haz.). Şeyhî Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- TM : Argunşah, Mustafa (1999) (haz.). Muhammed b. Mahmûd-ı Şîrvânî-Tuhfe-i Murâdî, İnceleme-Metin-Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS : Aksoy, Ömer Asım ve Dehri Dilçin (2009) (haz.). Tarama Sözlüğü c. I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TSHL : Turan, Zikri (1992). Teshil-Dil Özellikleri, Metin, Söz Dizini, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- TT I : Bang, W. ve A. Von Gabain (1929) (haz.). Türkische Turfan-Texte (I), SPAW, Phil,hist. Kl., s. 241-268. Berlin.
- Üİ : Barutçu Özönder, F.Sema (1998) (haz.). Abidarim kınlığı koşavarti şastirtakı çinkirtü yörüglerning kingürüsü'nden Üç İtigsizler Giriş-Metin-Tercüme-Notlar-İndeks-XXX Levha. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- VG : Köktekin, Kazım (2007) (haz.). Yûsuf-i Meddâh Varka ve Gülşah. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YED : Tatçı, Mustafa (1990) (haz.). Yunus Emre Divanı - Tenkidli Metin-. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YTS : Dilçin, Cem (1983), Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YZ : Taş, İbrahim (2008) (haz.) (yay. Mehmet Ölmez). Yusuf ve Zeliha. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 42.
- YZL : Demirci, Ümit Özgür ve Şenol Korkmaz (2008) (haz.). Şeyyâd Hamza - Yûsuf u Zelihâ. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Kaynaklar

- Atay, Ayten (2010). “Anlam Kötülenmesine Uğramış Güzel Bir Kelime: Don”. The Journal Of Academic Social Science, Vol.3/1, Summer 2010, s.1-11.
- Banguoğlu, Tahsin (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etimological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük V Cilt*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eckmann, János (1988). *Çağatayca El Kitabı*. Çev. Günay Karaağaç. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2010). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon, I-II*. Wiesbaden: Turcologica: 7.
- Eren, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Gülensoy, Tuncer (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1992). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (2008). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (2017). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Korkmaz, Zeynep (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, Mustafa (2011). *Türkçe Yazıları*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özçelik, Sadettin (2016). *Dede Korkut: Dresden Nüshası Giriş, Notlar / Dresden Nüshası: Metin, Dizin I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taş, İbrahim (2015). *Kutagdu Bilig’de Söz Yapımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Tietze, Andreas (2016). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. Ed. Semih Tezcan. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayını.
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. www.sozluk.gov.tr.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Derleme Sözlüğü I.Cilt A-B*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Derleme Sözlüğü II.Cilt C-D*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Derleme Sözlüğü III.Cilt E-H*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Derleme Sözlüğü IV.Cilt I-N*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Derleme Sözlüğü V.Cilt O-T*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Derleme Sözlüğü VI.Cilt U-Z*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, Vahit vd. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Von Gabain, A. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. Çev. Mehmet Akalın. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.